

Draus, Jan

Polskie ośrodki naukowe na Bliskim i Środkowym Wschodzie w latach 1941-1950

Rozprawy z Dziejów Oświaty 29, 133-169

1986

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

JAN DRAUS

POLSKIE OŚRODKI NAUKOWE NA BLISKIM I ŚRODKOWYM WSCHODZIE W LATACH 1941—1950

Wraz z powstawaniem na Bliskim i Środkowym Wschodzie polskich skupisk emigracji wojennej rozwijała się nie tylko polska oświata, ale także równoległe polskie ośrodki naukowe¹. Powoływane one były przez polskich naukowców, których niemały odsetek znajdował się wśród ludności uchodźczej. Każda fala polskich emigrantów udających się do krajów Bliskiego, i Środkowego Wschodu pociągała za sobą rozwój nowych placówek naukowych. Przybycie uchodźców z krajów bałkańskich do Palestyny w latach 1940—1941 dało początek rozwojowi takich placówek naukowych, jak Wyższe Kursy Naukowe (dalej: WKN) i Towarzystwo Przyrodników im. Mikołaja Kopernika. W 1942 r. naukowcy przybyli z ZSRR do Iranu utworzyli w Teheranie Towarzystwo Studiów Irańskich, którego większość członków po przyjeździe w 1945 r. do Libanu kontynuowała swoją działalność naukową w ramach powołanego przez nich w Bejrucie Instytutu Polskiego. Wreszcie spotkanie się w Palestynie tych dwóch kierunków uchodźstwa polskiego, bałkańskiego i przybyśzów z ZSRR, dokąd częściowo ich ewakuowano od 1942 r., spotęgowało rozwój polskiego życia naukowego. Jesienią 1942 r. z inicjatywy ministra profesora Stanisława Kota w ramach utworzonego przez niego Centrum Informacji na Wschodzie, z siedzibą w Jerozolimie, powołane zostało Biuro Studiów Bliskiego i Środkowego Wschodu, na którego bazie w 1945 r. powstał Polski Humanistyczny Instytut Naukowy. Niezależnie

---

¹ Pierwsi uchodźcy cywilni na Bliskim Wschodzie pojawili się w grudniu 1939 r. w Libanie i Palestynie, ale masowa emigracja Polaków z krajów bałkańskich na Bliski Wschód nastąpiła w okresie od października 1940 r. do kwietnia 1941 r. W czerwcu 1941 r. przybyła do Palestyny ok. 500-osobowa grupa z Cypru. Druga fala polskich uchodźców cywilnych, która ewakuowana została do Iranu wraz z armią gen. Andersa, to uchodźcy z ZSRR. Ich ewakuacja nastąpiła w 2 fazach: marcowo-kwietniowej i sierpniowej 1942 r. W okresie od października 1942 r. do listopada 1943 r. z ZSRR do Persji przybyło jeszcze ok. 4 tys. Polaków. J. Draus, *Oświata i nauka polska na Bliskim i Środkowym Wschodzie 1939—1950*, mpis, s. 8—19.

od działalności tych polskich instytucji naukowych polska młodzież studiowała na uniwersytetach obcych, głównie w Bejrucie i Jerozolimie, przygotowując się do zdobycia kwalifikacji, by służyć odbudowie wolnej, całej i niepodległej Polski. Również młodzież szkolna uczyła się w licznych polskich szkołach, kontynuując przerwana wojną naukę. Także polscy naukowcy organizując życie naukowe na obczyźnie stwarzali sobie z jednej strony warunki do dalszej pracy naukowej, z drugiej zaś świadomości ogromu zniszczeń dokonanych na nauce polskiej przez okupanta w kraju, dawali świadectwo, wraz z konspiracyjnym szkolnictwem wyższym w kraju istnienia i ciągłości walki o niepodległość.

Pierwszą placówką naukową powołaną na Bliskim i Środkowym Wschodzie były WKN w Palestynie. Inicjatorem jej był, przybyły w marcu 1941 r. z Rumunii do Tel-Awiwu profesor Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kazimierz Rouppert². Zadaniem WKN, które zorganizowane zostały w październiku 1941 r., było umożliwienie absolwentom polskiego Gimnazjum i Liceum w Tel-Awii kontynuowania dalszej nauki na poziomie wyższym. W tym celu w ramach WKN zorganizowano w październiku 1941 r. roczne studium ekonomiczno-prawne i humanistyczno-przyrodnicze, w lutym zaś 1942 r. studium handlowe. Nauczanie na tych kursach odpowiadało I rokowi studiów uniwersyteckich³. Z powodu małej liczby kandydatów nie podjęło działalności studium humanistyczno-przyrodnicze. Jednocześnie kierownictwo WKN przy poparciu Delegatury Ministerstwa Pracy i Opieki Społecznej (dalej: MPIOS) w Jerozolimie podjęło starania zmierzające do umożliwienia absolwentom tych rozpoczętych kursów przyjęcia na odpowiednie kierunki Uniwersytetu Hebrajskiego w Jerozolimie oraz do wsparcia działalności tej instytucji działalnością tego Uniwersytetu. Kiedy rozmowy z władzami Uniwersytetu Hebrajskiego nie dały pozytywnego rezultatu, działania WKN przybrały charakter studium dokształcającego⁴.

W drugim roku akad. 1942/1943, którego inauguracja odbyła się 12 października 1942 r., otwarto w Tel-Awii roczne studium ogrodniczo-rolnicze (15 słuchaczy) oraz połączone studium administracyjno-społeczne i ekonomiczno-prawno-buchalteryjne dla 32 osób. Kontynuowano zarazem rozpoczęte w lutym 1942 r. studium handlowe, liczące 10 słuchaczy. Również w 1942 r. WKN objęły swoją działalnością Jerozolimę, gdzie w październiku uruchomiono studium gospodarczo-społeczne⁵.

² Archiwum Instytutu Polskiego i Muzeum im. Gen. Sikorskiego w Londynie (dalej: AIPMS), Akta Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego (dalej: MWRiOP), Sprawozdanie szkolne za rok 1942/43, Jerozolima, sygn. A—19 II/8.

³ AIPMS, MWRiOP, Pismo MSZ do gen. Hallera, 29 XI 1941, sygn. A—19/14.

⁴ AIPMS, MWRiOP, Sprawozdanie szkolne za rok 1942/43, sygn. A—19 II/8.

⁵ *Ibidem*.

W roku akad. 1943/1944, który był ostatnim rokiem funkcjonowania WKN w Palestynie, w Tel-Awiiwie czynne było studium prawno-ekonomiczne i humanistyczne (literacko-kulturoznawcze), w Jerozolimie zaś drugi kurs studium gospodarczo-społecznego⁶.

Organizacją i działalnością WKN kierował zarząd, którego przewodniczącym był prof. Kazimierz Rouppert, a sekretarzem Bolesław Krajewski. Opiekę pedagogiczną i naukową sprawowała Rada Naukowa WKN, skupiająca wszystkich wykładowców poszczególnych przedmiotów. Przewodniczącym Rady Naukowej był dr Edward Kostka⁷. Ponadto za bieżącą działalność kursów odpowiedzialni byli kierownicy danego studium, powoływani przez zarząd WKN. Wykłady i ćwiczenia odbywały się 5 dni w tygodniu, po 3 godziny każdego dnia⁸.

WKN w ostatnim roku swej działalności skupiały 44 wykładowców, w tym 20 w Tel-Awiiwie i 24 w Jerozolimie. W ośrodku telawiwskim uczyli: prof. Kazimierz Rouppert (botanika), dr Tadeusz Paszkowski (zoologia), dr Jan Namysłowski (chemia), prof. Alfred Laskiewicz (anatomia), dr Stefan Krupko (mykologia), mgr Zofia Kwiatkowska (geologia), dr Adolf Schwarzbart (biologia), dr Jan Madey (literatura), dr Bronisław Życki (historia), konsul Jan Chmielewski (historia), inż. Antoni Kotiuziński (rolnictwo), mgr Adam Bursa (botanika), dr Wilhelm Michelis (prawo), dr Dawid Fajgenberg (prawo), dr Szymon Feldblum (prawo), dr Beztold Rappaport (prawo), dr Natah Groskopf (prawo), dr Stanisław Bonhard (ekonomia), mgr Ludwik Kleczewski (ekonomia), dr Stefan Wojstowski (geografia gospodarcza Polski). W Jerozolimie natomiast wykładali: dr Edward Kostka (nauka o państwie), dr Karol Aprill (handel), dr Roman Gąsiorowski (administracja), dr Mieczysław Seydlitz (prawo), dr Władysław J. Zaleski (zagadnienia narodowościowe), inż. J. Poniatowski (zagadnienia gospodarcze), dr Witold Krzysztoń (doktryny ekonomiczne), inż. Jan Jedynek (spółdzielczość), dr Leon Barysz (prawo), doc. Kazimierz Grzybowski (prawo narodów), dr Jan Szuldrzyński (zagadnienia polityczne), dr Maria Romanowska (geografia), mgr Jan Sawicki (ustrój), mgr Tadeusz Wondrausch (historia gospodarcza), mgr Tadeusz Pniewski (prasa i propaganda), dr Zdzisław Miłoszewski (polityka), mgr Melchior Wańkowiec, płk dr Józef Lubodziecki (prawo), dr Julian Golczewski (prawo), dr Jan Piotrowski, inż. Edmund Katz, dr Karol Peschel (prawo), dr Maurycy Rychter i Tadeusz Neuding (księgowość)⁹.

Słuchacze poszczególnych kursów chcący uzyskać dyplom ukończenia studium zobowiązani byli do złożenia egzaminów z wykładanych przed-

⁶ AIPMS, MWRiOP, Sprawozdanie szkolne 1 IX—31 XII 1943, Jerozolima, sygn. A—19 II/115.

⁷ „Gazeta Polska”, Jerozolima, nr 178, 30 VII 1943.

⁸ AIPMS, MWRiOP, Sprawozdanie szkolne za rok 1942/43, Jerozolima, sygn. A—19 II/8.

⁹ AIPMS, MWRiOP, Wyższe Kursy Naukowe w Palestynie, sygn. A—19 II/37.

miotów. Osoby, które regularnie uczęszczały na wykłady, lecz nie przystąpiły do egzaminów, otrzymywały świadectwo ukończenia kursu. Celem ułatwienia studentom nauki zarząd WKN od 1942 r. wydawał skrypty z ważniejszych przedmiotów. M.in. rok później ukazała się praca Tadeusza Neudinga *Księgowość ogólna*, zawierająca cykl jego wykładów prowadzonych na studium społeczno-gospodarczym w Jerozolimie¹⁰; skrypt z wykładów dr Juliana Golczewskiego z zakresu prawa karnego formalnego¹¹ oraz skrypt płk. dr. Stanisława Lubodzieckiego pt. *Prawo karne wojskowe*¹². Ponadto nakładem WKN wydane zostały książki: inż. Antoniego Kotiuzińskiego, byłego dyrektora Państwowego Banku Rolnego w Poznaniu, pt. *Rolnictwo palestyńskie i osadnictwo żydowskie w Palestynie*; dr. Witolda Michelisa *Prawo karne*; dr. Mieczysława Seydlitza *Samorząd terytorialny*; dr. Zdzisława Stahla *Skarbowość*; dr. Menachema Buchwajca *Spółeczeństwo żydowskie w Polsce*, oraz skrypty do prawa administracyjnego, skarbowego i przepisy rachunkowo-kasowe¹³. Wszystkie książki i skrypty wydane nakładem WKN drukowane były przez Sekcję Wydawniczą Armii Polskiej na Wschodzie (dalej: APW).

Niezależnie od normalnych wykładów kursowych zarząd WKN prowadził jednocześnie działalność popularyzacyjną w formie tzw. wykładów nadzwyczajnych, przeznaczonych dla uchodźców polskich w Palestynie. Obejmowały one różne dziedziny wiedzy i prowadzone były zarówno przez wykładowców WKN, jak i współpracowników tej instytucji. Wykłady nadzwyczajne prowadzili: dr Tadeusz Lubaczewski (delegat MPiOS w Jerozolimie) *Geografia gospodarcza i polityczna Polski*; radca Konsulatu Generalnego w Jerozolimie dr Bronisław Zipper *Eksploracja i taryfy kolejowe*, mgr Sadkowski z ekonomii politycznej, inż. Zawada z problemów rolnictwa polskiego, doc. Maria Sągajłowa, inż. Jan Radliński, Józef Giedroyć, Stanisław Zemberowicz, Mieczysław Długoborski, dr Bolesław Golik, dr Józef Nadler, kpt. Teofil Sarliński, dr Stanisław Rządziejewicz, dr Ferdynand Osiek, Jan Trippenbach, inż. Franciszek Skupień, dr Arnold Ceytlin¹⁴.

Po likwidacji WKN w roku 1944 działalność tej instytucji kontynuowana była w formie kursów dokształcających, prowadzonych głównie przez komitety uchodźców polskich, stowarzyszenia zawodowe i społeczno-kulturalne, przy poparciu delegatur MPiOS i Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego (dalej: MWRiOP)¹⁵.

¹⁰ „Gazeta Polska”, Jerozolima, nr 143, 20 VI 1943.

¹¹ „Gazeta Polska”, Jerozolima, nr 170, 21 VII 1943.

¹² „Gazeta Polska”, Jerozolima, nr 201, 26 VIII 1943.

¹³ „Kurier Polski w Bagdadzie”, Bagdad, nr 53, 6 III 1943; *Bibliografia wydawnictw szkolnych w Palestynie i we Włoszech 8 V 1942 — 7 V 1946*, opracował J. Oktawiec, Bari 1946, s. 116—131.

¹⁴ AIPMS, MWRiOP, Wyższe Kursy Naukowe w Palestynie, sygn. A—19 II/37. „Gazeta Polska”, Jerozolima, nr 184, 6 VIII 1943.

¹⁵ „Polish Science and Learning”, Londyn, nr 4, marzec 1944.

W listopadzie 1941 r. grupa polskich przyrodników z inicjatywy prof. Kazimierza Roupperta reaktywowała w Tel-Awii działalność najstarszej polskiej organizacji przyrodników, Polskiego Towarzystwa Przyrodników im. Mikołaja Kopernika (założonego w 1875 r.), która w warunkach uchodźczych przybrała nazwę Towarzystwa Przyrodników im. Mikołaja Kopernika¹⁶. Zadaniem Towarzystwa, którego prezesem był prof. Kazimierz Rouppert, a następnie prof. Alfred Laskiewicz, było umożliwienie przyrodnikom pracy naukowej, wydawanie pism naukowych oraz popularyzacja nauk przyrodniczych wśród uchodźstwa polskiego¹⁷. W styczniu 1942 r. otwarto w Jerozolimie Oddział Towarzystwa, którego prezesem został dr Stefan Krupko, a od 1944 r. doc. Maria Sagajłło¹⁸.

Aby realizować zasadniczy cel, jakim było umożliwienie przyrodnikom pracy naukowej, zarząd zorganizował w Tel-Awii i Jerozolimie pracownie naukowe oraz rozpoczął gromadzenie własnej biblioteki rolniczo-przyrodniczej. W pracowniach tych 2 razy w miesiącu odbywały się zebrania naukowe, połączone z dyskusją i pokazami przyrodniczymi, w czasie których członkowie Towarzystwa przedstawiali swoje wyniki badań. Bardzo owocne w działalności Towarzystwa było nawiązanie współpracy z przyrodnikami z Uniwersytetu Hebrajskiego w Jerozolimie i z Instytutu Rolniczego w Rechowot. Przyczyniła się ona nie tylko do prowadzenia wspólnych badań, ale także umożliwiła polskim przyrodnikom korzystanie z biblioteki i pracowni tegoż Uniwersytetu oraz prowadzenie doświadczeń w Instytucie w Rechowot¹⁹. Szczytowym osiągnięciem Towarzystwa było założenie w styczniu 1943 r. w Tel-Awii Polskiej Stacji Biologicznej, której kierownikiem został prof. Kazimierz Rouppert. Oprócz niego w stacji tej pracowali: prof. Antoni Kozłowski, botanik z Uniwersytetu Poznańskiego; doc. Wincenty Lesław Wiśniewski, zoolog z Uniwersytetu Warszawskiego; doc. Witold Płoski, rolnik z Uniwersytetu Jagiellońskiego; prof. Alfred Laskiewicz, otolaryngolog z Uniwersytetu Poznańskiego; dr Willa Stec-Rouppertowa, adiunkt z Uniwersytetu Jagiellońskiego, mgr Adam Bursa, botanik Stacji Morskiej na Helu; mgr Stefan Taraszkiewicz, etnolog z Uniwersytetu Warszawskiego; dr Stefan Krupko; dr Ludmiła Barańska-Błotnicka; dr Władysław Błotnicki; inż. Jan Radliński; mgr Stefan Legeżyński; Stanisław Mazurkiewicz; Stanisław Tkaczyk i Jan Lech²⁰.

¹⁶ *Słownik polskich towarzystw naukowych*, t. I, Wrocław 1978, s. 233—235.

¹⁷ „Na straży”, Biuletyn Wewnętrzny Związku Pracy dla Państwa, Jerozolima, nr 32, luty 1947.

¹⁸ AIPMS, MWRiOP, Sprawozdanie szkolne 1 IX—31 XII 1943, Jerozolima, sygn. A—19 II/115. „Rocznik Polskiego Towarzystwa Naukowego na Obczyźnie”, t. XXI, Londyn 1970/71, s. 29.

¹⁹ „Na straży”, Jerozolima, nr 32, luty 1947.

²⁰ AIPMS, MWRiOP, Polska Stacja Biologiczna w Palestynie, sygn. A—19 III/41.

W kwietniu 1945 r. z inicjatywy prof. Roupperta Towarzystwo uruchomiło drugą Stację Biologiczną w Meadi koło Kairu w Egipcie. Kierownikiem jej został prof. Antoni Kozłowski²¹.

Pracownicy stacji biologicznych wspólnie z innymi członkami Towarzystwa prowadzili badania, których wyniki publikowali we własnych wydawnictwach. W 1942 r. nakładem Towarzystwa ukazała się praca zbiorowa pt. *Mikołaj Kopernik*. Autorami zamieszczonych tam artykułów byli: Kazimierz Rouppert, Bronisław Żelazowski, Zawilec, L. S. Łukawiecka, Alfred Łaskiewicz i L. Ludwikowski. W tym samym roku wydano również książkę prof. Łaskiewicza pt. *Leonardo da Vinci i jego zasługi na polu nauk przyrodniczych i lekarskich*²².

Także w 1942 r. reaktywowano przedwojenny organ Polskiego Towarzystwa Przyrodników „Kosmos”, w którym ukazały się artykuły i przyczynki: Ł. Jadwinowskiego, G. Teligi, A. Łaskiewicza, A. Mazurkiewicza, J. Namysłowskiego, Willii Stec-Rouppertowej, Antoniego Kotiużyńskiego, Stefana Krupko, Seweryny Grabianki, T. Pańkowskiego i Kazimierza Roupperta.

W 1943 r. ukazał się „Wszechświat” z artykułami: A. Łaskiewicza, J. Spitzfogela, Seweryny Grabianki, Marii Sągajłło, Szczęsnej Klug, J. Kwiatkowskiego, T. Stankiewicza, E. Ha-Renbeni, T. Pańkowskiego i S. Krupko.

W 1944 r. powstało nowe czasopismo — „Przyroda”, zawierające prace: S. Mazurkiewicza, Ludmiły Baranowskiej-Błotnickiej, Jana Radlińskiego, Stanisława Tkaczyka, Stefana Legeżyńskiego, A. Łaskiewicza, Witolda Płoskiego, Jana Lecha, K. Roupperta, Adama Bursy, Władysława Błotnickiego, S. Krupko, W. Stec-Rouppertowej i R. Bębenka.

Ostatnimi wydawnictwami Towarzystwa Przyrodników była praca zbiorowa pt. *Maria Skłodowska-Curie* (w 1945 r.) oraz „Wiedza” (w 1946 r.)²³.

Oprócz badań naukowych Towarzystwo, nawiązując do swych przedwojennych tradycji, prowadziło bardzo aktywną działalność odczytową we wszystkich skupiskach polskich w Palestynie. W latach 1942—1943 w świetlicy Komitetu Uchodźców Polskich w Tel-Awiiw odbywały się cykle wykładów przyrodniczych prowadzone przez Adama Bursę, Antoniego Kotiużyńskiego, Kazimierza Roupperta, Marię Sągajłło i Bronisława Żelazowskiego²⁴. Z chwilą utworzenia Uniwersytetu Powszechnego

²¹ *Ibidem*.

AIPMS, MWRiOP, List prof. K. Roupperta do Jana Hulewicza, 11 IV 1945, sygn. A—19 III/41.

²² „Polish Science and Dearning”, London, nr 3, czerwiec, 1943.

²³ „Na straży”, Jerozolima, nr 32, luty 1947; J. Kowalik, *Bibliografia czasopism polskich wydanych poza granicami kraju od września 1939 roku*, t. II, Lublin 1976, s. 34.

²⁴ AIPMS, MWRiOP, Polska Stacja Biologiczna w Palestynie, sygn. A—19 III/41.

w Palestynie członkowie Towarzystwa aktywnie włączyli się w działalność tej oświatowej instytucji.

Towarzystwo Przyrodników funkcjonowało do roku 1947, tj. do wyjazdu większości jego członków do Londynu, gdzie z inicjatywy prof. Roupperta powołane zostało Koło Przyrodników, które w 1949 r., po połączeniu się z utworzonym wówczas podobnym Kołem w Edynburgu, utworzyło Towarzystwo Przyrodników im. Kopernika w Wielkiej Brytanii²⁵.

W latach 1942—1945 drugim ośrodkiem nauki polskiej był Iran. Ewakuacja armii gen. Władysława Andersa z ZSRR do Persji, a wraz z nią tysięcy polskich uchodźców cywilnych, wśród których — jak podają statystyki Delegatury MPiOS w Teheranie — 0,6% ogółu stanowili profesorowie wyższych uczelni, docenci i niżsi pracownicy naukowcy, zapoczątkowała na tym terenie powstanie instytucji naukowej²⁶.

Wkrótce po zakończeniu drugiej, sierpniowej, fazy ewakuacyjnej z ZSRR do Iranu (1942 r.) grono polskich uczonych, głównie profesorów z Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie, pomimo prawie 2-letniego pobytu w trudnych warunkach, podjęło w obozach uchodźczych myśl utworzenia instytucji naukowej, umożliwiającej im powrót do badań naukowych. We wrześniu 1942 r. z inicjatywy prof. Wiktora Sukiennickiego z Uniwersytetu Stefana Batorego, przy poparciu Poselstwa RP i Delegatury MPiOS w Teheranie postanowiono powołać do życia Towarzystwo Studiów Irańskich w Teheranie²⁷. Oprócz prof. Sukiennickiego w skład grupy założycielskiej Towarzystwa Studiów Irańskich (dalej: TSIR) wchodził: prof. Czesław Czarnocki, prof. Stanisław Zyndram-Kościałkowski, prof. Stanisław Świaniewicz (wszyscy z Uniwersytetu Wileńskiego), prof. Zygmunt Klemensiewicz z Politechniki Lwowskiej i doc. Stanisław Zaremba z Uniwersytetu Jagiellońskiego²⁸. Zgodnie z opracowanym przez profesorów Sukiennickiego i Kościałkowskiego oraz doc. Zarembę statutem TSIR, uchwalonym na pierwszym posiedzeniu walnym, odbytym 23 października 1942 r. w lokalu Poselstwa RP w Teheranie, celem tej instytucji było „kultywowanie nauki polskiej oraz szerzenie wiedzy o Polsce wśród mieszkańców Iranu, wiedzy zaś o Iranie i krajach sąsiednich wśród Polaków [...]”²⁹

²⁵ *Towarzystwo Przyrodników im. Kopernika*, „Rocznik Polskiego Towarzystwa Naukowego na Obczyźnie”, London, 1951/52, s. 73; T. Grodyński, *Zrzeszenie Profesorów i Docentów Polskich Szkół Akademickich w Wielkiej Brytanii (1940—1956)*, „Nauka polska na obczyźnie 1939—1960”, Londyn 1961, z. 3, s. 86.

²⁶ Archiwum Akt Nowych (dalej: AAN), Akta Poselstwa w Teheranie (dalej: Poselstwo), Skład zawodowy ludności deportowanej, sygn. 19.

²⁷ S. Świaniewicz, *Wspomnienie o Wiktorze Sukiennickim*, „Zeszyty Historyczne”, t. 66, Instytut Literacki, Paryż 1983, s. 64.

²⁸ *Sprawozdanie z działalności Towarzystwa Studiów Irańskich w Teheranie od 20 XI 1942 do 20 IV 1944*, „Studia Irańskie”, Teheran 1943, z. 1, s. 148.

²⁹ AAN, Poselstwo, Statut Towarzystwa Studiów Irańskich, sygn. 55.

Tak więc nadrzędnym zadaniem TSIR było prowadzenie badań naukowych, celem zaś podrzędnym — działalność kulturalno-oświatowa wśród uchodźstwa polskiego i ludności perskiej. W celu realizacji tych zadań walne zgromadzenie TSIR, po uchwaleniu statutu, powołało Radę Naukową, zarząd i Komisję Rewizyjną. Przewodniczącym Rady Naukowej, a zarazem zarządu, został najmłodszy z grupy profesorskiej — Stanisław Kościałkowski, sekretarzem naukowym — mgr Bronisław Minc, a członkami zarządu: prof. Wiktor Sukiennicki, doc. Stanisław Zaremba, dr Jakub Hoffman oraz dr Zygmunt Krzyżtoporski jako przedstawiciel Poselstwa RP w Teheranie³⁰. Formalną działalność rozpoczęło Towarzystwo 20 listopada 1942 r. W uzyskanym lokalu w Szkole Polskiej w Teheranie przy Khiaban Nadeli Kucze Szirwani 4 (od września 1944 r. w lokalu przy ulicy Pahlevi, zaułek Szizad 21) zarząd TSIR zorganizował bibliotekę, czytelnię i pracownię naukową. Tutaj też mieściła się kancelaria i kasa Towarzystwa, które prowadziła Melania Gołaszewska³¹.

Działalność naukowo-badawcza TSIR prowadzona była w sekcjach. Początkowo funkcjonowały 4 sekcje naukowe: historyczno-filologiczna (przewodniczący prof. Stanisław Kościałkowski), prawno-polityczna (przewodniczący prof. Wiktor Sukiennicki), ekonomiczna (przewodniczący prof. Stanisław Świaniewicz) oraz lekarska (przewodniczący dr med. Jan Rogowski, dyrektor polskiego szpitala uchodźczego w Teheranie). Na początku 1943 r., po wyjeździe prof. Wiktora Sukiennickiego do Londynu — gdzie został członkiem komisji do badania nieprawości tzw. rządów sanacyjnych przy Ministerstwie Sprawiedliwości Rządu RP — przewodniczącym sekcji prawno-politycznej został dr Wiktor Turek, były adiunkt na Wydziale Prawa Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie, jego zastępcą zaś sędzia dr Józef Auber. Po wyjeździe do Jerozolimy prof. Stanisława Świaniewicza — gdzie objął on kierownictwo Biura Studiów Bliskiego i Środkowego Wschodu, działającego w ramach Centrum Informacji na Wschodzie — sekcję ekonomiczną przejął mgr Bronisław Minc. W tym też czasie powstała sekcja matematyczno-przyrodnicza pod kierownictwem doc. Stanisława Zaremby³².

Poważna reorganizacja personalna i strukturalna TSIR nastąpiła w 1944 r. Wskutek postępującej ciągle ewakuacji uchodźców polskich z Iranu wielu członków zarządu, jak i poszczególnych sekcji wyjechało z Persji. W końcu marca 1944 r. opuścił Teheran dr Zygmunt Krzyżtoporski, w kwietniu Bronisław Minc, a w maju dr Jakub Hoffman, który wyjechał do Afryki Wschodniej. W związku z tym ich miejsce w zarządzie

³⁰ AAN, Poselstwo, Sprawozdanie z działalności... od 20 XI 1942 do 20 III 1944, sygn. 38.

³¹ *Ibidem*.

³² AIPMS, MWRiOP, Sprawozdanie z działalności... Irańskich od 1 IV 1943 do 30 VI 1943, sygn. A—19 II/25.

zajęli: dr Franciszek Machalski, który objął funkcję sekretarza zarządu, kpt. dr Wacław Loga i radca Poselstwa RP Jan Buzek, jako członkowie. Od listopada 1944 r., po wyjeździe z Iranu Jan Buzka, przedstawicielem Poselstwa RP w zarządzie TSIR został konsul Stanisław Rosmański³³. Również z powodu wyjazdu dr Józefa Aubera i Konstantego Rdułtowskiego do Palestyny zdekompletowana została Komisja Rewizyjna TSIR. Wówczas na wniosek przewodniczącego Komisji Rewizyjnej, Stanisława Iwanickiego z Delegatury Najwyższej Izby Kontroli z Teheranie, dookooptowani zostali Zdzisław Deszberg z Poselstwa RP i Stanisława Maszłanka z Delegatury MWRiOP w Teheranie³⁴.

Jednocześnie zarząd TSIR dokonał reorganizacji dotychczasowych sekcji naukowych. Sekcja historyczno-filologiczna przekształcona została w sekcję humanistyczną (przewodniczył jej nadal prof. Kościółkowski), a sekcja prawno-polityczna w sekcję prawniczą, której od tej pory, po powołaniu dr Wiktora Turka do wojska, przewodniczył dr Adolf Tilles. Nadal funkcjonowały sekcje: ekonomiczna (po wyjeździe Bronisława Minca przewodniczyli jej: inż. Jakub Ettinger i dr Antoni Dudryk-Darlewski), lekarska (po nagłej śmierci w 1944 r. dr Jana Rogowskiego, działała pod przewodnictwem dr med. Wiktora Hupert) i matematyczno-przyrodnicza (przewodniczył jej doc. Stanisław Zaremba). Nowo powołanymi sekcjami były: artystyczna i twórczości oryginalnej³⁵.

Najbardziej aktywną działalność prowadziły sekcje: prawnicza, humanistyczna i ekonomiczna.

Sekcja prawnicza, prowadzona przez dr Wiktora Turka i współpracująca ze Stowarzyszeniem Prawników Polskich w Iranie, skupiała większość znajdujących się w Teheranie prawników wykazujących zainteresowania naukowe. Do najbardziej czynnych członków tej sekcji należeli: dr Józef Brzeski (zmarł w Teheranie w 1944 r.), dr Adolf Tilles, dr Józef Auber i dr Adam Bardecki. Do 1944 r. sekcja ta opracowała szereg zagadnień z zakresu prawa irańskiego, m.in. irańskie prawo handlowe, prawo o obywatelstwie, prawo małżeńskie oraz kwestie pracy kobiet i dzieci³⁶. Bardzo pożyteczną pracę w tym zakresie wykonały pracujące w tej sekcji stypendystki ze Stowarzyszenia Kobiet z Wyższym Wykształceniem: Felicja Grabszrif, tłumacząc na język polski irański kodeks karny; Szczęsława Deręgowska, dokonując tłumaczenia części prawa obligatoryjnego w Iranie; oraz Wanda Kapuścińska, która współpracując z profesorem Wydziału Prawa Uniwersytetu Teherańskiego Amirianem,

³³ AIPMS, MWRiOP, Pismo ministra wyznań religijnych i oświecenia publicznego prof. Władysława Folkierskiego do Ministerstwa Spraw Zagranicznych z 27 XII 1944, sygn. A—19 II/25.

³⁴ *Ibidem*.

³⁵ *Ibidem*.

³⁶ AAN, Poselstwo, Sprawozdanie z działalności... od 20 XI 1942 do 20 III 1944, sygn. 38.

przetłumaczyła przepisy dotyczące organizacji sądownictwa irańskiego³⁷. Jednocześnie sekcja ta zajmowała się sprawami prawa polskiego. Dr Józef Brzeski opracował *Polskie prawo budżetowe na emigracji*, a skróconą wersję tej pracy przedstawił na zebraniu naukowym TSIR. Dr Józef Auber napisał pracę *Ustawodawstwo polskie na emigracji*, wydaną w 1943 r. przez Delegaturę MPiOS w Teheranie. Ponadto dr Adolf Tilles przedstawił następujące opracowania: *Reforma polskiej ustawy patentowej*, *Prawo handlowe w Iranie z uwzględnieniem uprawnień obywateli polskich*, *Sprawa mieszkaniowa po powrocie do kraju* oraz *Projekt ustawy (w formie dekretu Prezydenta RP) regulujący sądownictwo dyscyplinarne w skupiskach obywateli polskich za granicą — z uzasadnieniem*. Oprócz tego na zlecenie Ministerstwa Sprawiedliwości RP, które finansowało powyższe prace, sekcja dokonała następujących opracowań: notariusz Bolesław Czyżewski *Tytuł własności dla drobnych wiejskich nieruchomości*, dr Adam Bardecki *Spory o przyczyny samobójstwa*, sędzieja Jan Morelowski *Uwagi do kodeksu karnego i kodeksu postępowania karnego*, dr Leon Forbert *Ustawa o restytucyjnym zajęciu pomieszczeń opuszczonych po wojnie*, adwokat Józef Zaściński *Prawo obywateli na terytorium przechodzącym do innego państwa*³⁸.

Sekcja historyczno-filologiczna (humanistyczna) zorganizowała seminarium metodologiczno-bibliograficzne, na którym zbierano i opracowywano wszystkie druki polskie wydane w Iranie, jak również polonica znajdujące się w wydawnictwach perskich. Prace te wykonały m.in. Melania Gołaszewska oraz stypendystki ze Stowarzyszenia Kobiet z Wyższym Wykształceniem. Ponadto stypendystki pod kierunkiem prof. Kościałkowskiego i dr. Machalskiego dokonały szeregu opracowań z zakresu iranologii, jak np. *O organizacji wojskowej w Persji za czasów Sasanidów*, *Rola kobiety w utworach Firdisiego*, rozpracowały niektóre okresy historii teatru perskiego, opracowały metodykę nauczania języków obcych w Iranie oraz dokonały redakcji gramatyki perskiej pióra Aleksandra Chodźki. Jednym z cenniejszych opracowań była praca Marii Gerstman, *Stanowisko kobiety perskiej w ostatnich 50 latach*³⁹. Iranolog dr Franciszek Machalski prowadził badania nad językiem i literaturą perską, prof. Kościałkowski nad związkami Polski z Iranem, a Jan Heufeld nad życiem i twórczością Stanisława Wyspiańskiego. Ponadto przetłumaczono na ję-

³⁷ AIPMS, MWRiOP, Sprawozdanie z działalności... od 1 IV 1943 do 30 VI 1943, sygn. A—19 II/25.

³⁸ AAN, Poselstwo, Sprawozdanie z działalności Stowarzyszenia Prawników Polskich w Iranie do Ministerstwa Sprawiedliwości R.P. (25 IV 1944), sygn. 19.

³⁹ AIPMS, MWRiOP, Sprawozdanie z działalności... 1 IV 1943 do 30 VI 1943, sygn. A—19 II/25.

W. Turek, *Ruch umysłowy w Teheranie*, „W drodze”, Jerozolima, nr 13, 1 VII 1944, s. 3.

zyk francuski *Księgi narodu polskiego i pielgrzymstwa polskiego* Adama Mickiewicza⁴⁰.

W 1943 r. w ramach tej sekcji powołane zostało Koło Miłośników Literatury Pięknej. Inicjatorem, a zarazem przewodniczącym tego Koła był dr Franciszek Machalski. Na odbywanych posiedzeniach odczytywane były oryginalne utwory literackie uczestników tego Koła, omawiano zagadnienia z zakresu krytyki literackiej oraz wygłaszano tłumaczenia utworów klasyków perskich, dokonane z oryginałów bądź przekładów francuskich⁴¹.

Sekcja ekonomiczna zajmowała się badaniami ekonomii współczesnego Iranu i opracowała m.in. referaty dotyczące nafty irańskiej, zagadnień handlowych polsko-irańskich (Jakub Ettinger) oraz współzależności gospodarki Iranu i gospodarki wielkich mocarstw. Pracująca w tej sekcji stypendystka Jadwiga Traunfeller napisała pracę *Bawełna w Iranie*⁴².

Sekcje matematyczno-przyrodnicza i lekarska prowadziły badania specjalistyczne. Pierwsza koncentrowała działalność na matematyce teoretycznej, druga, skupiająca 18 lekarzy, przejawiała działalność na terenie polskiego szpitala cywilnego w Teheranie. Efektem działalności sekcji lekarskiej była m.in. wydana w 1943 roku przez Delegaturę MPIOS w Teheranie praca dr. Wiktora Huperta *O higienie w krajach tropikalnych*, przeznaczona dla polskiego uchodźstwa⁴³.

Poszczególne sekcje prezentowały swoje badania na cotygodniowych zebraniach naukowych TSIR. Wygłaszane i dyskutowane referaty dotyczyły zarówno badań iranoznawczych, jak i spraw polskich. Ponadto wszystkie sekcje uczestniczyły w pracach nad bibliografią książek iranoznawczych, wydanych w językach europejskich, a znajdujących się w bibliotekach teherańskich. Kartotekę tę do 1944 r. prowadził Bronisław Minc, a następnie Irena Siwkowa⁴⁴.

Ważne miejsce w działalności TSIR zajmowała współpraca naukowa polsko-irańska. Już pod koniec listopada 1942 r. z inicjatywy prof. Sukiennickiego doszło do spotkania zarządu TSIR i władz Uniwersytetu Teherańskiego z udziałem dyrektora Urzędu Propagandy Iranu Gafariego, na którym przemówienia ze strony polskiej wygłosili prof. Sukiennicki i doc. Zaremba. W styczniu 1943 r. podobne spotkanie urządził Wydział Prawa Uniwersytetu Teherańskiego. Wówczas na temat współpracy głos zabrali: ze strony irańskiej dziekan Wydziału Prawa

⁴⁰ AAN, Poselstwo, Prace Towarzystwa Studiów Irańskich od września do grudnia 1943, sygn. 55.

⁴¹ W. Turek, *op. cit.*, s. 3.

⁴² AIPMS, MWRiOP, Sprawozdanie z działalności... od 1 IV 1943 do 30 VI 1943, sygn. A—19 II/25.

⁴³ *Ibidem*.

⁴⁴ AIPMS, MWRiOP, Działalność Towarzystwa Studiów Irańskich w 1944 roku, sygn. A—19 II/25.

prof. Ghasseni Zadeh i sekretarz Irańskiej Akademii prof. Said Nafici; ze strony polskiej prof. Stanisław Kościałkowski, doc. Stanisław Zaremba i dr Wiktor Turek⁴⁵. Zapoczątkowana w ten sposób współpraca polsko-irańska przekształciła się w regularną wymianę naukową. Na początku 1943 r. na posiedzeniach sekcji historycznej wykłady wygłosili: dziekan Wyższej Szkoły Normalnej (Dadysz Serai Ali), tj. Wydziału Literatury Uniwersytetu Teherańskiego, prof. Bayami Hambaba, profesor literatury perskiej Said Nafici, prof. Seah Fatima. Na sekcji prawniczej wystąpili zaś: prof. Chasseni Zadeh, prof. Alami Ebrahim-Khelil, dr Reza Kawucsi (o nauczaniu prawa w Iranie), prof. Szahid Nourrai (o tendencjach narodowo-socjalistycznych w niemieckim prawie narodów) oraz prezes Sądu Apelacyjnego w Teheranie dr Ahmed Humen (o stanowisku kobiety w prawie irańskim)⁴⁶. W maju 1943 r. na Wydziale Literatury Uniwersytetu Teherańskiego odbył się wykład prof. Stanisława Kościałkowskiego pt. *L'Iran et la Pologne à travers les siècles*. Wykład ten niebawem został wydany w formie broszury i wręczony przez posła Poselstwa RP Karola Badera Szachinszachowi Iranu Mohamed Reza Pahlevi oraz wielu innym osobistościom życia politycznego i naukowego Iranu. Ponadto wykład ten drukowany był w odcinkach w prasie perskiej, m.in. w „Ettelast Iran”. Oprócz prof. Kościałkowskiego wykłady na Uniwersytecie Teherańskim wygłosili: doc. Zaremba (*Sur les intégrales premières des systhèmes déquations différentielles* i *Souvenirs académiques*), dr Wiktor Turek, kpt. dr Waclaw Loga, dr Franciszek Machalski (w języku perskim), Bronisław Minc i inni⁴⁷.

W 1943 r. w naukowych pismach perskich, głównie prawniczych, ukazały się pierwsze artykuły naukowców polskich zrzeszonych w sekcji prawniczej TSIR. W wydawanym w Teheranie przez Ministerstwo Sprawiedliwości Iranu miesięczniku „Madimue Hoghughi” ukazały się 2 artykuły dr Turka: *Nauczanie prawa w Polsce* i *Kodyfikacja prawa w Odrodzonej Polsce*, tłumaczone na język perski przez dr Machalskiego. W tym samym piśmie wydrukował także artykuł dr Józef Auber pt. *Ustrój sądów powszechnych*⁴⁸. W innych naukowych pismach perskich drukowali: Franciszek Machalski o literaturze perskiej, Bronisław Minc o możliwościach współpracy polsko-irańskiej (w: „Mejchan Perestan”) i Wiktor Turek o współpracy prawniczej polsko-irańskiej (w: „Knyhan” / „Wszechświat”)⁴⁹. Ponadto prasa irańska wielokrotnie pisała o działalności pol-

⁴⁵ AAN, Poselstwo, Sprawozdanie z działalności... od 20 XI 1942 do 20 III 1944, sygn. 38.

⁴⁶ *Ibidem*.

⁴⁷ *Ibidem*.

⁴⁸ J. Hoffman, *Bibliografia druków polskich w Iranie*, „W drodze”, Jeruzolima, nr 13, 1 VII 1944.

⁴⁹ AAN, Poselstwo, Sprawozdanie z działalności... od 20 XI 1942 do 20 III 1944, sygn. 38.

szych naukowców w Teheranie. W 1944 r. w „Asre Eghessad” i w „Jezdan” ukazał się wykład dr. Wacława Logi w języku francuskim pt. *Naukowa organizacja pracy*, a w „Journal de Téhéran” odczyt prof. Kościałkowskiego pt. *Persepolis vue par un Polonais*⁵⁰. Duże zainteresowanie zarówno naukowców perskich, jak i prasy irańskiej wywołała zorganizowana przez TSIR 24 maja 1943 r. akademie z okazji 400 rocznicy śmierci Mikołaja Kopernika. Wygłoszone na tej akademii referaty doc. Stanisława Zaremby, mgr. Bronisława Minca i dr. Eugeniusza Dolińskiego przedrukował „Journal de Téhéran”, a także „Polak w Iranie”⁵¹. Ogółem do połowy 1945 r. członkowie TSIR zamieścili w gazetach i czasopismach irańskich kilkadziesiąt artykułów związanych z życiem Polaków w okupowanym kraju i przymusowego wychodźstwa⁵².

Inną stroną współpracy polsko-irańskiej były wycieczki naukowo-krajoznawcze po Persji, organizowane przez naukowców irańskich. W okresie Zielonych Świąt 1943 r. członkowie TSIR pod przewodnictwem archeologów perskich dr Bahrami i Hessmoddin Kamyar odbyli wycieczkę do słynnych ruin Rey’u (starożytne Raghés) i do Weraminu. W październiku tego samego roku w trakcie 13-dniowej wycieczki zwiedzono ruiny starożytnych stolic achamenidzkich Pasargadę i Persepolis, a także historyczne miejscowości: Kum, Kaszan, Fin, Natanz, Isfahan, Tope Sialk, Abede i Szyraz. Wówczas w czasie zwiedzania cmentarza chrześcijańskiego na Dżulfie w Isfahanie odkryto nie znany dotychczas nagrobek posła króla Jana III Sobieskiego do Persji, Teodora Miranowicza, zmarłego tutaj w 1686 r. Nawiązano także kontakt z potomkami gen. Izzydora Borowskiego i Aleksandra Chodźki (1804—1891), wybitnego polskiego orientalisty, profesora Collège de France, oraz wygłoszono kilka odczytów dla polskich dzieci przebywających w isfahańskim ośrodku uchodźczym⁵³. Jednocześnie celem prowadzenia prac badawczych na cmentarzu chrześcijańskim w Isfahanie oraz zbierania materiałów do dziejów isfahańskiego rzemiosła zarząd TSIR mianował przebywającego tam inspektora szkolnego Adama Lorentowicza członkiem korespondentem Towarzystwa.

W wycieczkach tych oprócz członków TSIR brali także udział nau-

⁵⁰ AIPMS, MWRiOP, Działalność Towarzystwa Studiów Irańskich w 1944 roku, sygn. A—19 II/25.

⁵¹ AIPMS, MWRiOP, Sprawozdanie z działalności... od 1 IV 1943 do 30 VI 1943, sygn. A—19 II/25.

⁵² M. Gołaszewska, S. Kościałkowski, *Polonica bibliograficzne irańskie z lat 1942—1944*, „Studia Irańskie”, Teheran 1945, z. 3, s. 148—189; S[tanisław] K[ościąłkowski], *Uzupełnienia dodatkowe do poloniców bibliograficznych irańskich*, „Teki Bejrucka”, Bejrut 1949, z. B, s. 187—189.

⁵³ AAN, Poselstwo, Sprawozdanie z działalności... od 20 XI 1942 do 20 III 1944, sygn. 38; AIPMS, MWRiOP, Towarzystwo Studiów Irańskich do Funduszu Kultury Narodowej w Londynie (pismo z dnia 26 VIII 1943), sygn. A—19 II/25.

czyciele szkół polskich w Teheranie oraz członkowie Związku Polskich Artystów Plastyków, na czele z przewodniczącym Związku, a zarazem członkiem Rady Naukowej TSIR prof. Romanem Schneiderem, którzy sporządzili dokumentację w postaci licznych zdjęć, szkiców i obrazów, udostępnioną następnie na specjalnie urządzonej w lokalu TSIR wystawie⁵⁴. Ponadto organizowane były wycieczki po Teheranie, w czasie których zwiedzano m.in. meczet Sepahsalar, świątynię Zoroastra, miejsca modłów sekty Bahaistów oraz Szkołę Sztuk Pięknych, gdzie wysłuchano wykładu znanego artysty irańskiego, Teder Zadeh, o współczesnej sztuce perskiej⁵⁵.

W 1943 r. na bazie dobrze układającej się współpracy naukowej polsko-irańskiej powołane zostało Towarzystwo Polsko-Irańskie. Przewodniczącym Towarzystwa został gen. Esfandiani, a wiceprzewodniczącym poseł Karol Bader. Zadaniem tego Towarzystwa było pogłębianie współpracy kulturalno-oświatowej pomiędzy obydwoma krajami⁵⁶.

Towarzystwo Studiów Irańskich celem utrwalenia swojej działalności naukowo-badawczej zainicjowało własną działalność wydawniczą. Dzięki pomocy finansowej Funduszu Kultury Narodowej w Londynie i Ministerstwa Informacji i Dokumentacji RP w maju 1943 r. wydany został pierwszy zeszyt „Studiów Irańskich”. Zamieszczone zostały w nim takie rozprawy, jak: prof. Wiktora Sukiennickiego (*Iran w polityce światowej*), Antoniego Dudryka-Darlewskiego (*Geografia Iranu*) oraz Bronisława Minca (*Stosunki gospodarcze dzisiejszego Iranu*)⁵⁷. Drugi zeszyt „Studiów Irańskich”, który ukazał się w 1944 r., zawierał 4 wykłady o literaturze perskiej prof. Said Nafici, w tłumaczeniu Adama Starzeńskiego, rozprawę Stanisława Kościalkowskiego *Iranoznawstwo i iranologia* oraz przekłady z literatury perskiej dr Franciszka Machalskiego⁵⁸. W trzecim, a zarazem ostatnim, zeszycie „Studiów”, wydanym w 1945 r., umieszczone zostały artykuły: Franciszka Machalskiego (*Język irański*), Witolda Świątkowskiego (*Studia nad dawną obyczajowością Iranu*), Henryka Gabłota (*Zwyczaje i obyczaje współczesnego Iranu*), Marii Gerstmanowej (*Stanowisko kobiety perskiej w ostatnich 50 latach*), Hesseina Kasmai (*Okultyzm i przesady w Iranie*), Stefani Niekraszowej (*Muzyka perska*), fragment książki *Szachnama Firdusiego*, w przekładzie Franciszka Machalskiego, oraz cenną dokumentację piśmiennictwa uchodźstwa polskiego w Iranie, opracowaną przez Melanię Gołaszewską i Stanisława Kościalkowskiego (*Polonica bibliograficzne irańskie z lat 1942—1944*)⁵⁹. Redaktorem „Studiów Irańskich” był Stanisław Kościalkowski.

⁵⁴ AAN, Poselstwo, Sprawozdanie z działalności... od 20 XI 1942 do 20 III 1944, sygn. 38.

⁵⁵ *Ibidem*.

⁵⁶ AAN, Poselstwo, Notatka Towarzystwa Studiów Irańskich, 1943, sygn. 55.

⁵⁷ „Studia Irańskie”, Teheran 1943, z. 1.

⁵⁸ „Studia Irańskie”, Teheran 1944, z. 2.

⁵⁹ „Studia Irańskie”, Teheran 1945, z. 3.

Ponadto w 1944 r. TSIR wydało w języku perskim książkę o Polsce pt. *Lachestan*. Ta praca zbiorowa polskich naukowców, ilustrowana przez artystę malarza prof. Bolesława Baake, przyczyniła się do pogłębienia współpracy polsko-irańskiej⁶⁰.

Poza działalnością naukową TSIR prowadziło także akcję oświatową wśród polskiego uchodźstwa w Teheranie. Liczne wykłady i odczyty wygłaszane w świetlicach obozowych odbywały się w ramach powołanego przez zarząd TSIR Polsko-Irańskiego Uniwersytetu Ludowego (dalej: PIUL)⁶¹.

Schyłkowym okresem działalności TSIR był rok 1945, kiedy zapadła decyzja całkowitej likwidacji polskich obozów uchodźczych w Iranie i ewakuacji pozostałych jeszcze Polaków do Libanu. Pod koniec marca 1945 r. wielu członków TSIR, w tym przewodniczący prof. Kościałkowski, opuściło Teheran i wyjechało do Bejrutu. Wówczas pozostali członkowie Rady Naukowej, tj. prof. Roman Schneider, dr Franciszek Machalski, dr Jerzy Larren-Lenczowski i dr Adolf Tilles, zgodnie z wolą prof. Kościałkowskiego, powierzyli obowiązki przewodniczącego zarządu TSIR dr Franciszkowi Machalskiemu⁶². Jednocześnie po wyjeździe kpt. dr. Wacława Logi, powołanego do służby wojskowej, i konsula Stanisława Rosmańskiego postanowiono nie uzupełniać zarządu TSIR nowymi członkami, poza opiekunem z ramienia Poselstwa RP, którym został radca Witold Okoński. Do Rady Naukowej zaproszono natomiast dyrektora Polskiego Gimnazjum i Liceum w Teheranie, Henryka Piekarskiego, mjr. dr. Ludwika Zakrockiego i inż. Jelińskiego. Kancelarię i kasę TSIR, po opuszczeniu Teheranu przez Melanię Gołaszewską, przejęła Weronika Korpusiś, funkcję Komisji Rewizyjnej pełnił zaś Zdzisław Deszberg, jako jedyny pozostały jej członek⁶³.

Działalność Towarzystwa w tym okresie, aż do likwidacji jesienią 1945 r., koncentrowała się głównie na sprawach technicznych, tj. na dalszym zbieraniu poloników irańskich, uzupełnianiu archiwum fotograficznego, rozpowszechnianiu wydawnictw TSIR, a przede wszystkim na gromadzeniu biblioteki, która była cenną zdobyczą Towarzystwa, mającą przysłużyć się do ożywienia rozwoju iranistyki w Polsce. Dzięki zabiegom dr. Machalskiego biblioteka ta, obejmująca ponad 1000 woluminów, zawierała prawie komplet wydawnictw arcydzieł literatury perskiej i dru-

⁶⁰ W. Zajączkowski, *Polska działalność orientalistyczna na Wschodzie w latach 1942—1944*, „Przegląd Orientalistyczny”, 1948, Wrocław 1949, z. 1, s. 92.

⁶¹ AAN, Poselstwo, Sprawozdanie z działalności... od 20 XI 1942 do 20 III 1944, sygn. 38.

⁶² AAN, Poselstwo, Sprawozdanie Towarzystwa Studiów Irańskich za kwiecień, maj i czerwiec 1945 roku, sygn. 38.

⁶³ *Ibidem*. J. Draus, R. Terlecki, *Polskie szkoły wyższe i instytucje naukowe na emigracji 1939—1945*, Wrocław 1984, s. 20—21.

ków litograficznych, przeważnie z początków XIX w., zbiory współczesnej poezji i beletrystyki perskiej, a także komplety czasopism naukowo-literackich, jak „Bahar” (Wiosna), „Mihr” (Miłość), „Armaghan” (Podarunek), będących rzadkością bibliograficzną, nawet na perskim rynku księgarskim⁶⁴.

Jednocześnie kontynuowano studia naukowe, finalizując rozpoczęte wcześniej prace. Kpt. Waław Loga przed swoim wyjazdem opracował materiały dotyczące zagadnień perskich partii politycznych, perskiej prasy i Azerbejdżanu. Dr Machalski oddał do księgi pamiątkowej ku uczczeniu naukowej i literackiej działalności profesora Uniwersytetu Teherańskiego Pure Davuda artykuł pt. *Perskie wyrazy w języku polskim*, a z myślą o kolejnych tomach „Studiów Irańskich” napisał rozprawę *Wpływy polskie w przemyśle perskim* oraz dokonał przekładu fragmentów Bustanu i Saediego⁶⁵.

Odbywały się również cotygodniowe zebrania naukowe, na których wystąpili: Jerzy Larren-Lenczowski (wygłosił 2 referaty: *O dywanach perskich* i *Kurdowie*), Waław Loga (*Przegląd wydarzeń politycznych w Iranie*), Franciszek Machalski (*Starożytna i dzisiejsza Suza*) oraz Piotr Piałucha (*Uwagi o szkole w Polsce powojennej*). Ostatnim formalnym akcentem działalności TSIR było odbyte 28 czerwca 1945 r. zebranie Rady Naukowej i zarządu pod przewodnictwem dr Franciszka Machalskiego⁶⁶. Dalsza praca pozostałych jeszcze w Teheranie członków TSIR związana była z ewakuacją dobytku Towarzystwa do Bejrutu, która nastąpiła jesienią 1945 r.

Kontynuacją działalności Towarzystwa „Studiów Irańskich” na gruncie libańskim był utworzony w kwietniu 1945 r. z inicjatywy MWRiOP w Londynie Polski Instytut Studiów Bliskiego Wschodu w Bejrucie⁶⁷. Organizację tego Instytutu, wokół którego w latach 1945—1946 skupiło się większość członków TSIR przybyłych do Libanu oraz przebywających w Bejrucie polskich naukowców, przeprowadził prof. Stanisław Kościółkowski. Początkowo zadaniem tego Instytutu było prowadzenie badań orientalistycznych, obejmujących Liban, Syrię i Palestynę, ale pod koniec roku 1945 — w wyniku licznych dyskusji oraz nawiązania kontaktu z funkcjonującym od roku 1941 w Nowym Jorku Polskim Instytutem Naukowym (PIN), którego prezesem Rady Naukowej był prof. Bronisław Malinowski, a po jego śmierci (16 maja 1942 r.) prof. Jan Kucharzewski,

⁶⁴ F. Machalski, *Działalność Towarzystwa Studiów Irańskich w Teheranie (1942—1945) i Instytutu Polskiego w Bejrucie (1945—1947)*, „Życie Nauki. Miesięcznik Naukoznawczy”, t. VI, Kraków 1948, nr 33—34, s. 260.

⁶⁵ AAN, Poselstwo, Sprawozdanie Towarzystwa Studiów Irańskich za kwiecień, maj i czerwiec 1945 roku, sygn. 38.

⁶⁶ *Ibidem*.

⁶⁷ AIPMS, MWRiOP, Pismo ministra wyznań religijnych i oświecenia publicznego do Ministerstwa Spraw Zagranicznych z 27 XII 1944, sygn. A—19 II/25.

zaś dyrektorem prof. Oskar Halecki — postanowiono rozszerzyć ramy działalności Instytutu Bejruckiego, czego zewnętrznym wyrazem była zmiana nazwy na: Instytut Polski w Bejrucie⁶⁸. Na zwołanym w tym czasie walnym zgromadzeniu Instytutu Polskiego wybrano zarząd w następującym składzie: prof. Stanisław Kościałkowski — dyrektor, radca Leon Czosnowski — delegat Poselstwa RP w Bejrucie, ks. prof. Kamil Kantak z Seminarium Duchownego w Pińsku i wykładowca w Seminarium Biskupa Polowego w Bejrucie, dr Franciszek Machalski, adiunkt Instytutu Orientalistyki Uniwersytetu we Lwowie, prof. Antoni Markowski, wykładowca i kierownik pracowni drzeworytniczej Libańskiej Akademii Sztuk Pięknych w Bejrucie, prof. Edward Romański, przedwojenny dyrektor Departamentu Dróg Wodnych w Ministerstwie Komunikacji, wykładowca w katedrze inżynierii wodnej Uniwersytetu Amerykańskiego w Bejrucie, prof. Wincenty Samolewicz z Wyższej Szkoły Handlu Zagranicznego we Lwowie oraz doc. Stanisław Zaremba z Uniwersytetu Jagiellońskiego — członkowie. Na sekretarza Instytutu powołano Melanię Gołaszewską, a po jej wyjeździe z Libanu w 1947 r. funkcję tę objął dr Władysław Błotnicki, przybyły z Palestyny. Opiekę nad biblioteką przejął dr Franciszek Machalski, a od 1948 r. Roman Zdzieński. Na mocy podjętej wówczas przez nowo wybrany zarząd uchwały przekształcono Instytut Polski w Bejrucie w filię Polskiego Instytutu Naukowego w Ameryce⁶⁹.

Działalność naukowa Instytutu Polskiego w Bejrucie prowadzona była w 2 sekcjach: sekcji orientalistycznej i sekcji ekonomicznej. W ramach sekcji orientalistycznej, kierowanej przez prof. Kościałkowskiego i dr. Machalskiego, podobnie jak w Teheranie, prowadzone było seminarium metodologiczno-bibliograficzne, zajmujące się gromadzeniem i katalogowaniem poloników libańskich (Stanisław Kościałkowski, Maria Łagowska), irackich (Henryk Słowikowski), indyjskich (Władysław Błotnicki) i afrykańskich (Jakub Hoffman, będący członkiem korespondentem Instytutu Polskiego w Afryce). Ponadto sekcja orientalistyczna zajmowała się badaniami wschodnioznawczymi, obejmującymi m.in. takie dziedziny wiedzy, jak: historia, językoznawstwo, literatura, prawo, religia itp. Jednocześnie prowadzono także badania polonoznawcze i związków Polski z krajami Bliskiego Wschodu⁷⁰. Badaniami wchodnioznawczymi oprócz wymienionych już osób zajmowali się: dr Wiktor Turek (zwolniony z wojska), dr Augustyn Steffen-Wojciechowski, były adiunkt-katedry językoznawstwa porównawczego Uniwersytetu Jagiellońskiego,

⁶⁸ F. Machalski, *op. cit.*, s. 260.

⁶⁹ Ks. K. Kantak, *Dzieje uchodźstwa polskiego w Libanie 1943—1950*, Cedr i Orzeł, Bejrut 1955, s. 163.

⁷⁰ *Nauka polska, jej potrzeby, organizacja i rozwój*, t. XXV, Warszawa 1947, s. 264.

ks. prof. Kamil Kantak, mgr Irena Siwek, mgr Elżbieta Strzembosz, mgr Eugenia Kościałkowska, mgr Halina Łukaszewicz, mgr Irena Szymakfefer (pełniąca funkcję wychowawcy w domu Prezydenta Republiki Libańskiej w latach 1946—1948), dr Zygmunt Zawadowski, poseł RP w Bejrucie, a od 1948 r. Roman Zdzieński, Ksawery Glinka i dr Włodzimierz Bączkowski⁷¹.

Sekcja ekonomiczna, kierowana przez prof. Wincentego Samolewicza, zajmowała się zagadnieniami ekonomicznymi Polski i Libanu. Skupiała m.in. następujących badaczy: prof. Edwarda Romańskiego, mgr. Szymona Szyszmana, byłego asystentą Uniwersytetu w Wilnie, Zygmunta Borawskiego, inż. Ernesta Tilla, inż. Fryderyka Gawzę, kpt. mgr. Jerzego Wolka-Laniewskiego⁷².

Podobnie jak w Teheranie członkowie poszczególnych sekcji prezentowali swoje badania w formie wykładów na posiedzeniach naukowych Instytutu, które odbywały się w pracowni lub w bibliotece tegoż Instytutu. Wiele z wygłoszonych odczytów zostało opublikowanych zarówno w wydawnictwach Instytutu, jak również w naukowych wydawnictwach bejruckich uniwersytetów, tj. jezuickiego katolickiego Uniwersytetu Św. Józefa i Uniwersytetu Amerykańskiego, z którymi Instytut Polski współpracował. W 1946 r. wydana została broszura Stanisława Kościałkowskiego pt. *Ks. Maksymilian Ryłło SJ (1802—1848)*. Był to szkic biograficzny polskiego jezuitę, pracującego w Libanie, założyciela Uniwersytetu Św. Józefa. Również w tym samym roku z inicjatywy Instytutu ukazał się bezimiennie wydany, autorstwa prof. Kościałkowskiego *Mały przewodnik po Bejrucie*, a także *Słowniczek najpotrzebniejszych wyrazów i zwrotów arabskich w wymowie libańskiej*, opracowany przez o. Pelegryna Malinowskiego O.F.M.Cap., oraz *Arabski w życiu codziennym* Stanisława Kałuskiego⁷³.

Nawiązując do teherańskiego wydawnictwa *Lachestan* Instytut Polski opracował podobną książkę o Polsce pt. *Polska dawniej i dziś*, która przetłumaczona została na język arabski przez dyrektora Biblioteki Narodowej w Bejrucie Józefa Aslad Daghera (*Buluncya beyn sl-madi wel-hadyr*), a następnie w 1947 r. wydana. Również w przekładzie arabskim Daghera w czasopiśmie literackim „Al-Adib” („Literat”) wiosną 1947 r. ukazały się fragmenty *Ksiąg pielgrzymstwa polskiego* Adama Mickiewicza, a w 1948 r. *Anhelli* Juliusza Słowackiego⁷⁴.

Kontynuując tradycję „Studiów Irańskich” w 1949 r. rozpoczęto wydawanie „Teki Bejruckiej”, której redaktorem był również Stanisław

⁷¹ S. Kościałkowski, *Polacy a Liban i Syria w toku dziejowym*, Bejrut 1949, s. 165—168.

⁷² Ks. K. Kantak, *op. cit.*, s. 164.

⁷³ S. Kościałkowski, M. Łagowska, *Polonica bibliograficzne libańskie z lat 1942—1949*, „Teki Bejrucka”, Bejrut 1949, z. B, s. 38, 48, 79.

⁷⁴ F. Machalski, *op. cit.*, s. 261.

Kościąlkowski. Pierwszy tom „Teki” zawiera częściowo rozprawy „perskie”, artykuły dotyczące Libanu i krajów sąsiednich oraz opracowania „polskie”. Autorami rozpraw „perskich” są: Irena Siwek (*Najstarsze znaleziska archeologiczne na terenie Iranu*), Franciszek Machalski (*Wpływy polskie w przemyśle perskim*), Ernest Till (*Ghanaty — swoiste urządzenia hydrotechniczne irańskie*). Kwestiom bliskowschodnim poświęcone są artykuły Edwarda Rosmańskiego (*Podstawowe zagadnienia gospodarki wodnej oraz erozji gleby w Libanie*), Władysława Błotnickiego (*Beduini południowej Palestyny*) i Szymona Szyszmana (*„Caraitica” — syryjskie*). Do spraw polskich odnoszą się opracowania ks. Kamila Kantaka (*Zagadnienia upadku i odrodzenia Polski*), Wiktora Turka (*Zmierzch prawa cywilnego*), Zygmunta Borawskiego (*Podstawy teorii Adama Smitha w świetle teorii Leona Petrażyckiego*), ks. Kazimierza Kucharskiego SJ (*Historia poczt polowych Armii Polskiej na Wschodzie*) oraz przekazane do druku przez Ksawerego Glinkę *Nieznane wiersze Juliana Ejsmonda*⁷⁵. W tym samym roku ukazał się II tom „Teki”, który w całości poświęcony był polonikom bibliograficznym na Wschodzie. Stanisław Kościąlkowski wraz z Marią Łagowską zamieścił *Polonica bibliograficzne libańskie z lat 1942—1949*, Henryk Słowikowski *Polonica bibliograficzne irackie z lat 1940—1946*, Władysław Błotnicki *Polonica bibliograficzne indyjskie z lat 1942—1948*, a Jakub Hoffman *Polonica bibliograficzne afrykańskie z lat 1943—1949*⁷⁶. Ponadto ukazała się książka Stanisława Kościąlkowskiego pt. *Polacy a Liban i Syria w toku dziejowym*, a wcześniej, w roku 1946, ks. Kamila Kantaka *Dzieje ziemi pomorskiej*.

Członkowie Instytutu Polskiego w Bejrucie, pracujący zarazem na uniwersytetach bejruckich, publikowali swe prace również w wydawnictwach uniwersyteckich. Wykładający na Uniwersytecie Amerykańskim prof. Edward Rosmański, przybyły do Bejrutu w 1943 r. z Turcji, ogłosił w 1946 r. w wydawnictwie tegoż Uniwersytetu 2 prace: *Principles of Irrigation Engineering* oraz *Walter the Most Vital Question of Syria and Lebanon*. Doc. Stanisław Zaremba, pracujący w Centrum Studiów i Badań Matematyczno-Fizycznych w Bejrucie, wydał w 1946 r. swoje wykłady z dziedziny typologii elementarnej wielościanów pt. „*Leçons sur la typologie élémentaire des polyèdres*”. Również wykładający na Wydziale Prawa francuskiego Uniwersytetu Św. Józefa dr Wiktor Turek ogłosił w wydanym przez ten Wydział kwartalniku „*Extraits des Annales de l'École Française de Droit*” 2 artykuły z zakresu międzynarodowego prawa prywatnego i prawa porównawczego: *Pour un système et une méthode en droit international privé (à propos du récent de M. Niboyet)* i *Le statut personnel des réfugiés*. Ponadto prace swoje drukowali pracujący w laboratorium chemii biologicznej Uniwersytetu Amerykańskiego Szy-

⁷⁵ „Teka Bejrucka”, Bejrut 1949, z. A.

⁷⁶ „Teka Bejrucka”, Bejrut 1949, z. B.

mon Szyszman oraz współpracujący z Wydziałem Teologicznym francuskiego Uniwersytetu ks. Kamil Kantak, który w 1950 r. w wydawnictwie „Imprimerie Catholique” ogłosił szkic pt. *Maksymilian Ryłło*⁷⁷.

Oprócz badań naukowych Instytut Polski z inicjatywy sekretarza Poselstwa RP Michała Tyszkiewicza, który opiekował się młodzieżą studiującą na uczelniach bejruckich, zorganizował w 1946 r. 2-letnie Studium Polonistyczne oraz roczne Studium Ekonomiczno-Handlowe. Obie te szkoły posiadały charakter akademicki i opierały się na Wydziale Humanistycznym i Wydziale Nauk Handlowych Uniwersytetu Amerykańskiego. Studium Polonistyczne, którego dyrektorem był prof. Stanisław Kościałkowski, przeznaczone było przede wszystkim dla studentów polskich uczących się na uniwersytetach obcych, celem uzupełnienia podstawowych wiadomości z zakresu przedmiotów polonistycznych, wykładanych na wydziałach humanistycznych polskich uniwersytetów w ciągu dwóch pierwszych lat studiów⁷⁸. Po uzyskaniu legalizacji Studium od prezydenta Libanu i libańskiego ministra oświaty, 23 października 1946 r. w College Hall'u Uniwersytetu Amerykańskiego nastąpiła uroczysta inauguracja działalności Studium, w czasie której po przemówieniu Michała Tyszkiewicza prof. Kościałkowski wygłosił wstępny wykład pt. *Historia — historiografia — historia*⁷⁹. Nazajutrz rozpoczęły się normalne zajęcia dydaktyczne, które prowadzili skupieni wokół sekcji orientalistycznej polscy naukowcy.

Program studiów I roku obejmował następujące przedmioty: wybrane zagadnienia z dziejów Polski oraz wstęp do nauk historycznych (prof. Stanisław Kościałkowski), gramatykę opisową języka polskiego wraz z ćwiczeniami językowymi i gramatycznymi (dr Augustyn Steffen-Wojciechowski), historię literatury staropolskiej oraz metodykę nauczania języka i literatury polskiej (mgr Elżbieta Strzemboszowa), nowszą historię literatury, teorię literatury i stylistykę (dr Franciszek Machalski, a po jego wyjeździe do Polski w 1947 r. prof. Kościałkowski), psychologię wychowawczą (dr med. Wiktor Szyryński⁸⁰), oraz lektorat języka francuskiego (mgr Halina Łukasiewiczowa).

W II roku studiów wykładano: wybrane zagadnienia z dziejów Polski oraz zarys historiografii polskiej (prof. Kościałkowski), wybrane zagadnienia z historii powszechnej i historię kultury (ks. prof. Kamil Kantak), zarys gramatyki historycznej języka polskiego i gramatykę staro-cer-

⁷⁷ S. Kościałkowski, *Polacy a Liban...*, s. 165—166.

⁷⁸ S. Kościałkowski, *Studium Polonistyczne przy Instytucie Polskim w Bejrucie (1946—1948)*, „Nauka Polska na Obczyźnie 1939—1960”, Londyn 1955, z. 1, s. 70.

⁷⁹ Wykład ten nakładem Instytutu Polskiego został wydany w formie broszury.

⁸⁰ Wykłady dr. Wiktora Szyryńskiego w 1947 r. zostały wydane przez Instytut Polski w formie skryptu pt. *Zarys współczesnych poglądów na motywację*.

kiewno-słowiańską (dr Steffen-Wojciechowski), historię literatury polskiej (mgr Elżbieta Strzemboszowa, a po jej wyjeździe w lutym 1948 r. prof. Kościałkowski), zarys literatury angielskiej wraz z lektoratem języka angielskiego (przedstawiciel Uniwersytetu Amerykańskiego) oraz lektorat języka francuskiego (mgr Eugenia Kościałkowska)⁸¹. Wszystkie zajęcia odbywały się w pomieszczeniach Wydziału Humanistycznego Uniwersytetu Amerykańskiego.

Na I rok Studium Polonistycznego uczęszczało 24 studentów, w tym 22 zwyczajnych i 2 nadzwyczajnych (nie posiadających matury). W roku akad. 1947/1948 z powodu masowych ewakuacji Polaków z Libanu liczba studentów zmniejszyła się do 10. Ostatecznie przewidziane regulaminem egzaminy złożyło i otrzymało dyplomy ukończenia Studium 6 studentek: Anna Brylina, Anastazja Juskowiczowa, Małgorzata Łapińska, Halina Myszak, Felicja Ożarowska i Halina Tęcza. Studium Polonistyczne zakończyło swoją działalność 10 czerwca 1948 r.⁸²

Równolegle, od października 1946 r., funkcjonowało roczne Studium Ekonomiczno-Handlowe, realizujące program odpowiadający dwóm pierwszym semestrom studiów handlowych Uniwersytetu Amerykańskiego, z uzupełnieniem zagadnień polskich. Dyrektorem Studium był początkowo prof. Wincenty Samolewicz, a po jego wyjeździe do Polski na początku 1947 r. funkcję tę przejął dr Wiktor Turek⁸³. Słuchaczami tego Studium byli przede wszystkim absolwenci polskich szkół średnich działających w Libanie i Palestynie, którzy po złożeniu przewidzianych regulaminem egzaminów posiadali prawo wstępu na Wydział Nauk Handlowych Uniwersytetu Amerykańskiego. Do egzaminów tych przygotowywali się głównie z wykładów, a także ze skryptów wydanych nakładem Instytutu Polskiego, m. in. ze skryptu prof. Samolewicza *Wykłady prawa handlowego* oraz Jerzego Wolka-Laniewskiego *Arytmetyka handlowa*⁸⁴. Studium zakończyło działalność w czerwcu 1947 r.

Jesienią 1947 r. Instytut Polski przy współpracy Stowarzyszenia Prawników Polskich w Libanie zorganizował dla polskich studentów uczących się w Uniwersytetach Amerykańskim i Francuskim roczne Studium Prawa Polskiego. Wykłady prowadzone w ramach tego Studium, które odbywały się w Uniwersytecie Francuskim, miały na celu uzupełnienie wiadomości z zakresu różnych zagadnień prawa polskiego. Aby ułatwić słuchaczom naukę, nakładem Instytutu Polskiego wydano *Kodeks karny* i dwa skrypty: prof. Eugeniusza Jarry *Teoria prawa*, Kazimierza Jana Jaworskiego *Zarys polskiego prawa politycznego* oraz przedrukowano pracę dr. Leona Forberta, wydaną w Iranie, *Zarys polskiego sądowego*

⁸¹ S. Kościałkowski, *Studium Polonistyczne...*, s. 71—72.

⁸² *Ibidem*, s. 73—74.

⁸³ „Gazeta Polska”, Jerozolima, nr 15, 21 II 1946.

⁸⁴ S. Kościałkowski, M. Łagowska, *op. cit.*, s. 66, 74.

postępowania cywilnego⁸⁵. Pracami Studium kierował ówczesny prezes Stowarzyszenia Prawników Polskich w Libanie mec. Jan Aleksandrowicz⁸⁶.

W tym samym czasie, tj. w 1947 r., w ramach Instytutu Polskiego z inicjatywy Wydziału Oświaty Poselstwa RP w Bejrucie i prof. Antoniego Markowskiego utworzona została Polska Szkoła Malarstwa i Rysunku. Skupiała ona 14 polskich artystów malarzy: Teresę Heydlównę, Zofię Bobrowską, Marię Chmurzynę, Stefana Felsztyńskiego, Stanisława Frankiela, Józefa Gałubę, Irenę Gołębiowską-Teskę, Jerzego-van Haerdt-Brodnickiego, Piotra Pawluczuka, Marię Joczównę, Zbigniewa Krasińskiego, Gertrudę Kościałkowską, Zygmunta Mazura (ps. „Sygililla”) i Mery Schneiderową⁸⁷. Szkoła ta, której dyrektorem był prof. Bolesław Baake, funkcjonowała do czerwca 1950 r.⁸⁸

Ponadto od lutego do lipca 1947 r. prowadziła działalność Polska Szkoła Przemysłu Poligraficznego, powołana przez zarząd Instytutu Polskiego. Dyrektorem jej był, przybyły w styczniu 1947 r. z Jerozolimy, Tadeusz Birecki. Oprócz wykładów odbywanych w lokalu Instytutu Polskiego prowadzone były zajęcia praktyczne w „Imprimerie Catholique” przy Uniwersytecie Francuskim⁸⁹.

Instytut Polski w Bejrucie uczestniczył także w działalności oświatowej wśród polskich uchodźców w Libanie. W latach 1945—1949, z uwagi na fakt bardzo ożywionej działalności naukowej, a także z uwagi na prowadzenie oświaty dorosłych przez liczne organizacje i stowarzyszenia zawodowe i kulturalno-oświatowe, odczyty dla uchodźstwa wygłaszane przez członków Instytutu były sporadyczne. Dopiero w wyniku postępującej ewakuacji uchodźców z Libanu, pociągającej za sobą likwidację tych stowarzyszeń, Instytut Polski od 1950 r. zorganizował serię odczytów „wtorkowych”. Prowadzono je do końca czerwca 1950 r., tj. do ostatecznej ewakuacji Polaków z Libanu, która zamknęła działalność Instytutu Polskiego. Ostatni odczyt *O duszy Wschodu*, kończący działalność tej zasłużonej dla nauki polskiej instytucji, wygłosił 30 czerwca 1950 r. przed swym wyjazdem do Londynu prof. Stanisław Kościałkowski⁹⁰.

Rok 1942 zapoczątkował nie tylko działalność TSIR w Teheranie, którego kontynuacją był Instytut Polski w Bejrucie, ale także rozwój nowych polskich placówek naukowych w Palestynie. Ten rozwój nauki polskiej w Palestynie nastąpił z jednej strony w wyniku połączenia się

⁸⁵ *Ibidem*, s. 37, 42, 46.

⁸⁶ „Gazeta Polska”, Jerozolima, nr 15, 17 I 1947; Ks. K. Kantak, *op. cit.*, s. 164.

⁸⁷ S. Kościałkowski, *Polacy a Liban...*, s. 168.

⁸⁸ Ks. K. Kantak, *op. cit.*, s. 168—170.

⁸⁹ „Cedry”, Bejrut nr 1, czerwiec, 1949; „Gazeta Polska”, Jerozolima, nr 10, 12 I 1947.

⁹⁰ Ks. K. Kantak, *op. cit.*, s. 165, 208.

w tym kraju uchodźców ewakuowanych częściowo z Iranu, wśród których nie brakowało polskich naukowców, z przebywającą tam bałkańską falą uchodźczą, z drugiej strony dzięki inicjatywie i mecenatowi prof. Stanisława Kota. Profesor Kot, wybitny historyk kultury i wychowania, po rezygnacji z funkcji ambasadora RP w Kujbyszewie, latem 1942 r. przybył do Jerozolimy w charakterze ministra stanu dla spraw polskich na Bliskim Wschodzie⁹¹. Próbując zintegrować dotychczasową działalność w zakresie kultury, oświaty i nauki utworzył jesienią 1942 r. Centrum Informacji na Wschodzie (dalej: CIW) z siedzibą w Jerozolimie⁹². Dyrektorem CIW do 1944 r. był Jan Tabaczyński, były radca ambasady w Kujbyszewie, a następnie doc. Kazimierz Grzybowski, pełniący dotychczas funkcję zastępcy dyrektora. Instytucja ta, podległa Ministerstwu Informacji i Dokumentacji (dalej: MID) i przez nie finansowana, pomyślana była m. in. jako samodzielne centrum badawcze i wydawnicze. Jedną z ważniejszych agend CIW było Biuro Studiów Bliskiego i Środkowego Wschodu. Kierownikiem tego Biura został prof. Stanisław Świaniewicz, sprowadzony przez prof. Kota z Teheranu, sekretarzem zaś dr Jan Nowak⁹³.

Zadaniem Biura Studiów było:

1. prowadzenie badań i opracowywanie zagadnień politycznych i gospodarczych krajów Bliskiego i Środkowego Wschodu, z punktu widzenia potrzeb aktualnej polityki polskiej zarówno na forum międzynarodowym, jak i kierunków bieżącej polityki władz polskich wobec krajów Wschodu i możliwości współpracy z nimi po zakończeniu wojny;
2. popieranie studiów orientalistycznych;
3. popularyzacja wiedzy o krajach Wschodu wśród polskiej emigracji wojennej.

Zakres terytorialny powyższych badań obejmował następujące kraje: Palestynę, Iran, Irak, Transjordanie, Egipt, Turcję, Syrię, Liban oraz Arabię Saudyjską⁹⁴.

Aby realizować zadania związane z celami polityczno-ekonomicznymi, w ramach Biura Studiów powołane zostały 2 sekcje naukowo-badawcze: politologiczna, którą kierował dr Włodzimierz Bączkowski, i ekonomicz-

⁹¹ Po złożeniu dymisji przez ministra informacji i dokumentacji prof. Stanisława Strońskiego od 18 III 1943 r. funkcję tę objął prof. Stanisław Kot, który pod koniec lutego opuścił Jerozolimę i przybył do Londynu. *Polska służba zagraniczna po 1 września 1939 r.*, Londyn 1954, s. 17.

⁹² W literaturze dość często pojawia się nazwa Polskie Centrum Informacji (Polish Information Centre — PIC). Zob. M. Danilewicz-Zielińska, *Szkice o literaturze emigracyjnej*, Instytut Literacki, Paryż 1978, s. 104.

⁹³ AIPMS, MWRiOP, Biuro Studiów Centrum Informacji na Wschodzie, sygn. A—19 II/37.

⁹⁴ AAN, Akta Ministerstwa Informacji i Dokumentacji RP w Londynie (dalej: MID), Cele, organizacja i metody pracy Biura Studiów Bliskiego i Środkowego Wschodu, Centrum Informacji na Wschodzie, sygn. 26.

na pod przewodnictwem doc. Włodzimierza Hagemajera. Obie te sekcje dla polskich władz państwowych wydawały, firmowane przez Biuro Studiów, specjalne biuletyny, przeznaczone do użytku wewnętrznego⁹⁵. Zadania wynikające z popierania studiów orientalistycznych wypełniały sekcje: orientalistyczna i geograficzno-przyrodnicza. Sekcja orientalistyczna, działająca pod kierunkiem prof. Cezarii Boudouin de Courtenay-Jędrzejowiczowej z Uniwersytetu Józefa Piłsudskiego (Uniwersytet Warszawski), prowadziła badania wschodnioznawcze z zakresu historii, filologii, archeologii i etnografii. Skupiła ona większość polskich badaczy-naukowców przebywających w Palestynie. Jej zadaniem było także przygotowanie warsztatu naukowego dla odbudowy orientalistyki w powojennej Polsce. W tym celu gromadzona była biblioteka, a do stycznia 1944 r. prowadzono specjalną kartotekę bibliograficzną, dotyczącą poszczególnych zagadnień krajów Wschodu. Opiekę nad biblioteką, kartoteką i archiwum Biura sprawowała dr Lipkowska⁹⁶. Ponadto sekcja ta zajmowała się popularyzacją wiedzy o krajach Bliskiego Wschodu wśród polskiego uchodźstwa, współpracując z licznymi działającymi w Palestynie organizacjami i stowarzyszeniami polskimi.

Sekcja geograficzno-przyrodnicza, kierowana przez prof. Kazimierza Roupperta, prowadziła działalność zbieżną z celami Towarzystwa Przyrodników im. Kopernika. Dlatego też w 1943 r. została zlikwidowana, a jej funkcje wypełniało Towarzystwo Przyrodników, którego prezesem był prof. Kazimierz Rouppert⁹⁷.

W 1944 r., po wyjeździe prof. Świaniewicza do Londynu, kierownictwo Biura Studiów objęła prof. Cezaria Boudouin de Courtenay-Jędrzejowiczowa. W tym też czasie przeprowadzona została reorganizacja poszczególnych sekcji. Sekcje polityczną i ekonomiczną połączono w sekcję polityczno-gospodarczą, z sekcji orientalistycznej natomiast wydzielono dział zajmujący się badaniami dotyczącymi zagadnień polskich, który przekształcono w sekcję polonistyczną. Ponadto po przyjeździe do Jerozolimy prof. Zygmunta Klemensiewicza z Politechniki Lwowskiej — prowadzącego w latach 1942—1944 w Teheranie pracownię fotograficzną przy Wydziale Kulturalno-Oświatowym Delegatury MPiOS, przekształconą w 1943 r. w czołówkę fotograficzną Ministerstwa Informacji i Dokumentacji — utworzono sekcję fotograficzną, której zadaniem było gromadzenie dokumentacji fotograficznej z życia polskiego uchodźstwa cywilnego i wojskowego, jak również zabytków archeologicznych i etnograficznych na Bliskim Wschodzie⁹⁸.

Biuro Studiów Bliskiego i Środkowego Wschodu, które prowadziło

⁹⁵ *Ibidem.*

⁹⁶ *Ibidem.*

⁹⁷ *Ibidem.*

⁹⁸ AAN, MID, Centrum Informacji na Wschodzie, sygn. 27.

działalność do końca czerwca 1945 r., współpracowało ze wszystkimi polskimi instytucjami naukowymi w Palestynie i Iranie. W Palestynie za pośrednictwem prof. Kazimierza Roupperta wykonano wiele wspólnych prac naukowych z Towarzystwem Przyrodników im. Kopernika i Polską Stacją Biologiczną. W zakresie akcji oświatowej wśród uchodźców Towarzystwo współdziałało z Wyższymi Kursami Naukowymi⁹⁹. Dobrze układała się także współpraca z Towarzystwem Studiów Irańskich w Teheranie, które dostarczało wiele opracowanych materiałów do Biura Studiów. Korespondentem Biura w Teheranie był dr Franciszek Machalski. Warto wspomnieć, że po objęciu przez prof. Świaniewicza kierownictwa Biura Studiów, prowadzono rozmowy z zarządem TSIR, mające na celu podporządkowanie tej teherańskiej instytucji. Zasadniczą przeszkodą na drodze do scalenia była jednak — jak podkreślono na posiedzeniu zarządu TSIR 17 marca 1943 r. — różnica celów obu tych instytucji: charakter naukowo-oświatowy TSIR i polityczno-naukowy Biura Studiów¹⁰⁰.

Ponadto Biuro Studiów utrzymywało ścisły kontakt z polskimi naukowcami pracującymi w tym czasie na uniwersytetach bejruckich, m. in. z ks. prof. Kamilem Kantakiem i prof. Edwardem Rosmańskim; z Polskim Instytutem Naukowym (dalej: PIN) w Nowym Jorku, oraz z Samodzielnym Referatem Historycznym Armii Polskiej na Wschodzie (dalej: APW)¹⁰¹, kierowanym przez kpt. dr. Waleriana Charkiewicza, w którym pracowali doc. Jan Adamus i doc. Leon Koczy¹⁰².

Ta szeroka współpraca Biura Studiów, które było łącznikiem pomiędzy poszczególnymi polskimi instytucjami naukowymi na Bliskim i Środkowym Wschodzie oraz z PIN w Ameryce, uwidoczniła się m. in. w wydaniu w 1944 r. przez Samodzielny Referat Historyczny APW dwóch zeszytów „Kwartalnika Historycznego na Wschodzie”. Pismo to redagowali: doc. Jan Adamus (z Uniwersytetu w Wilnie), dr Walerian Charkiewicz i doc. Leon Koczy (obydwaj z Uniwersytetu Poznańskiego) przy współdziałaniu: prof. Cezarii Jędrzejowiczowej, prof. Oskara Haleckiego (dyrektor PIN w Nowym Jorku), ks. prof. Kamila Kantaka (Bejrut), prof. Stanisława Kościałkowskiego (Teheran), prof. Jana Kucharzewskiego (prezesa Rady Naukowej PIN w Nowym Jorku), doc. Łukasza Kurdybachy (Jerozolima), prof. Rafała Taubenschlaga (PIN w Nowym Jorku) oraz Tadeusza Wałek-Czarneckiego¹⁰³. W I tomie „Kwartalnika” oprócz pierwszej wojennej listy strat polskiej nauki historycznej artykuły swoje umieścili: Stanisław Kościałkowski (*Bizancjum i Rzym w kulturze Europy średniowiecznej* i *Collectanea isfahańskie i teherań-*

⁹⁹ *Ibidem*.

¹⁰⁰ AAN, Poselstwo, Notatka Towarzystwa Studiów Irańskich, 17 III 1943, sygn. 55.

¹⁰¹ Utworzony został rozkazem gen. Andersa w listopadzie 1941 r. Referat ten od sierpnia 1942 r. prowadził archiwum APW.

¹⁰² „Orzeł Biały”, Polska Walcząca na Wschodzie, Palestyna, nr 20, 23 V 1943.

¹⁰³ „Kwartalnik Historyczny na Wschodzie”, Jerozolima 1944, z. 1, s. 2.

skie), Jan Adamus (*Dawność kultury politycznej Polski*), Witold Wojciechowski (*Gotki w napisie nagrobkowym Bolesława Chrobrego*), Jan Szułdryński (*Polska złotego wieku w oczach Anglika*)¹⁰⁴. Wydany w tym samym roku (1944) II tom „Kwartalnika” zawierał rozprawy: ks. Kamila Kantaka (*Dokoła soboru we Florencji i jego echa w Polsce*), Waleriana Charkiewicza (*Likwidacja unii kościelnej na Litwie i Białorusi*), Łukasza Kurdybachy (*Rola ziemi czerwieńskiej w dziejach kultury polskiej*), Leona Koczego (*Związek Pruski i Lignica*), Jana Adamusa (*Uгода ostrowska 1392 roku*) i Kazimierza Roupperta (*O Mikołaju Koperniku jeszcze kartek kilka*)¹⁰⁵.

Likwidacja Biura Studiów Bliskiego i Środkowego Wschodu nie przyczyniła się do zaniechania prac naukowych przez skupionych w tej placówce naukowców. Znaleźli oni oparcie w utworzonym w grudniu 1945 r. w Jerozolimie, z inicjatywy prof. Cezarii Jędrzejowiczowej, Polskim Humanistycznym Instytucie Naukowym (dalej: PHIN)¹⁰⁶. Działalność tego Instytutu opierała się na następujących sekcjach: orientalistycznej, językoznawczej, historycznej, etnograficznej, teoriopoznawczej. Każda z sekcji prezentowała swoje badania zarówno na zebraniach naukowych wewnętrznych, jak i na posiedzeniach naukowych PHIN. W sekcji orientalistycznej, działającej pod przewodnictwem dr. Włodzimierza Bączkowskiego, pracowali m. in.: mgr Roman Zdzieński (iranista), gen. Czesław Jarnuszkiewicz (sztuka Islamu) oraz dr med. Tadeusz Tłusty, który napisał artykuł pt. *Żabka Ranula D'FDAA i amulet przeciw żabce (na podstawie badań wśród kobiet kurdyjskich i arabek linańskich)*. Sekcją językoznawczą kierował dr Walerian Kwiatkowski, a współpracowała z nim dr Janina Pilatowa, członek Komisji Językowej PAU. Najliczniej reprezentowana była sekcja historyczna, legitymująca się bogatym dorobkiem naukowym. Dr Edward Kostka, który przewodniczył sekcji, wydał książkę pt. *Kościuszko a chwila obecna* oraz pracował nad *Dorobkiem Polski Odrodzonej*. Stanisław Janicki zajmował się stosunkiem królów polskich do Ziemi Świętej, a także złożył maszynopis książki pt. *Poczet imienny senatorów i ministrów dawnej Rzeczypospolitej, Księstwa Warszawskiego i Królestwa Kongresowego*. Mgr Piotr de Lawal złożył pracę o początkach zakonów krzyżackich. Ponadto w sekcji tej pracowali m. in.: Stanisław Pstrokoński, Jan Szułdryński, Jan Lemański, Tadeusz Schaezel¹⁰⁷. Sekcją etnograficzną kierowała prof. Cezaria Jędrzejowiczowa, która w czasie swego pobytu w Jerozolimie napisała wiele artykułów, a wśród nich: *Św. Jerzy — studium kulturologiczne*;

¹⁰⁴ „Kwartalnik Historyczny na Wschodzie”, Jerozolima 1944, z. 1.

¹⁰⁵ „Kwartalnik Historyczny na Wschodzie”, Jerozolima 1944, z. 2.

¹⁰⁶ „Rocznik Polskiego Towarzystwa Naukowego na Obczyźnie”, Londyn 1966/67, s. 20; J. Draus, R. Terlecki, *op. cit.*, s. 24.

¹⁰⁷ „Na straży”, Jerozolima nr 33, marzec—kwiecień, 1947.

zbierających przedmioty dla muzeów i archiwów etnograficznych w Polsce¹⁰⁸. Ponadto wygłosiła 2 odczyty na francuskim Uniwersytecie Św. Antonina Czarniecka, pątniczka z Zamojszczyzny; Huculski Bereza i rumuńska Brezeia na tle zwyczajów Bożego Narodzenia; Wskazówki dlaającym działalność PHIN w dniu 8 grudnia 1945 r. przedstawiła zaś re-Józefa w Bejrucie (*Deux aspects de St. Georges* i *Metoda fenomenologiczna — współczesna etnografia i etnologia*, a na posiedzeniu inauguracyjnym pt. *Odpowiedzialność nauki wobec historii*¹⁰⁹. W sekcji tej pracował także mgr Lucjan Turkowski, doktorant Uniwersytetu Warszawskiego, badający kulturę fellachów gór Judejskich. Sekcji teoriopoznawczej przewodniczyła doc. Maria Sągajło¹¹⁰.

PHIN w Jerozolimie od stycznia 1946 r. był filią PIN w Nowym Jorku¹¹¹. Zakończył swoją działalność w 1947 r. Większość jego członków i współpracowników po przybyciu do Wielkiej Brytanii kontynuowało swoją działalność naukową w założonym w 1950 r. w Londynie Polskim Towarzystwie Naukowym na Obczyźnie. W rocznikach tego Towarzystwa wydrukowano wiele prac przygotowanych w okresie działalności Biura Studiów na Bliskim i Środkowym Wschodzie oraz PHIN.

Oprócz przedstawionych powyżej polskich instytucji naukowych w latach 1943—1946 działało w Bejrucie przy Wydziale Teologicznym francuskiego Uniwersytetu Św. Józefa, prowadzonego przez oo. jezuitów, Seminarium Duchowne Biskupa Polowego Józefa Gawliny. Myśl utworzenia takiego seminarium narodziła się w grudniu 1941 r. w czasie formowania się armii polskiej w ZSRR, w której znalazło się wielu kleryków. Twórcami jej byli ks. prof. Kamil Kantak i ks. prałat Włodzimierz Cieński (późniejszy szef duszpasterstwa katolickiego przy Dowództwie Armii Polskiej na Wschodzie), kapelani w armii gen. Władysława Andersa¹¹². Koncepcja ta jednakże, przedstawiona ks. biskupowi polowemu Józefowi Gawlinie w czasie jego pobytu wśród żołnierzy polskich w ZSRR w 1941 r., ze względu na warunki nie mogła być wówczas urzeczywistniona¹¹³. Dopiero po ewakuacji wojska na Środkowy Wschód i po uzyskaniu w październiku 1942 r. zgody Dowództwa APW na odkomenderowanie 13 kleryków w celu dokończenia przez nich studiów teologicznych odżyła myśl utworzenia polskiego Seminarium Duchownego. Początkowo ks. biskup Gawlina zamierzał umieścić kleryków w Seminarium Ducho-

¹⁰⁸ *Ibidem*.

¹⁰⁹ „Rocznik Polskiego Towarzystwa Naukowego na Obczyźnie”, Londyn 1958/59, s. 21.

¹¹⁰ Na straży”, Jerozolima, nr 33, marzec—kwiecień 1947.

¹¹¹ „Gazeta Polska”, Jerozolima, nr 16, 18 I 1946.

¹¹² Ks. K. Kantak, *Seminarium Biskupa Polowego w Bejrucie*, „Duszpasterz Polski Zagranicą”, nr 3(16), lipiec—wrzesień 1953, s. 272.

¹¹³ Z. Kotkowski, *Biskup polowy ks. Józef Gawlina*, Bagdad—Londyn 1964, s. 5.

wnym Delegata Apostolskiego w Mossulu (Irak), prowadzonym przez oo. dominikanów. Po przeprowadzeniu rozmów z biskupem Iraku w Quizil Ribat, kiedy zamiar ten okazał się nierealny, biskup Gawlina w grudniu 1942 r., podczas swego pobytu w Bejrucie, nawiązał jednak kontakt z rektorem francuskiego katolickiego Uniwersytetu Św. Józefa o. Bonne Eymord SJ, który wyraził zgodę na przyjęcie polskich kleryków, zaliczając im zarazem przedwojenny okres studiów¹¹⁴. Wkrótce po tym, w styczniu 1943 r., powstało w Bejrucie Seminarium Duchowne Biskupa Polowego.

Na początku lutego 1943 r. przybyła z Bagdadu przez Transjordanie i Palestynę do Bejrutu 13-osobowa grupa kleryków pod opieką ks. Henryka Czornego, gdzie przyjął ich nowo mianowany rektor Seminarium Duchownego ks. Aleksander Góralik (uchodźca z Rumunii) oraz scholastyk ks. Przybytniowski. W Bejrucie dołączyło jeszcze 2 polskich alumnow franciszkańskich, przybyłych z Haify, oraz 1 kleryk obrządku greckokatolickiego. Nazajutrz, 9 lutego, klerycy zwiedzili Uniwersytet Francuski i przyjęci zostali przez kanclerza Wydziału Teologicznego o. de Lanversin oraz wiceprowincjała jezuitów o. de Bonneville'a¹¹⁵.

Oprócz normalnych zajęć na Wydziale Teologicznym klerycy uczestniczyli w wykładach w Seminarium prowadzonych przez polskich księży i zakonników. Tutaj też odbywały się kursy języka francuskiego, na których nauczał student Wydziału Prawa Uniwersytetu francuskiego Władysław Miklasiewicz, stale mieszkający w Bejrucie i pochodzący z polskiej rodziny emigranckiej. W październiku 1943 r., po mianowaniu ks. Góralika szefem duszpasterstwa w Teheranie, rektorem Seminarium został przybyły z Bagdadu ks. prof. Kamil Kantak, jego zastępcą zaś jezuita o. Stanisław Czepiewski (w lutym 1944 r. powołany został do służby wojskowej).

Pierwsze święcenia kapłańskie, które odbyły się w 1944 r., przyjęło 6 kleryków: Józef Janusz (25 marca), Włodzimierz Flak (18 czerwca), Stefan Chojnacki (29 czerwca), Alfred Olkiewicz, Czesław Pawlak SJ, Franciszek Zaorski (wszyscy 3 września¹¹⁶). W roku następnym wyświęconych zostało 4 dalszych kleryków: Walerian Gajewski, Józef Kwolek, Włodzimierz Olszewski i Wojciech Szklanny (wszyscy 8 lipca 1945 r.). Ostatni alumni po ukończeniu studiów przystąpili do święceń kapłańskich 30 czerwca 1946 r.: Mieczysław Bednarz SJ, Władysław Rubin (obecnie kardynał), Ryszard Gruza OFM, Lucjan Królikowski OFM i Ludwik Paluch SJ¹¹⁷. Święceń kapłańskich udzielił Delegat Apostolski, arcybiskup Rémy Lepretre, z wyjątkiem ks. Włodzimierza Flaka, który wyświęcony został według obrządku grecko-katolickiego przez biskupa Seigha, późniejszego

¹¹⁴ Ks. K. Kantak, *Dzieje uchodźstwa...*, s. 82.

¹¹⁵ *Ibidem*, s. 84.

¹¹⁶ S. Kościałkowski, M. Łagowska, *op. cit.*, s. 57.

¹¹⁷ *Ibidem*.

patriarchę antiocheńskiego. Seminarium Duchowne Biskupa Polowego w Bejrucie zakończyło działalność w lipcu 1946 r.¹¹⁸

Nauka polska na Bliskim i Środkowym Wschodzie w dużym stopniu zawdzięcza swą tak ożywioną działalność Funduszowi Kultury Narodowej (dalej: FKN). Ta rządowa agenda funkcjonująca w latach 1939—1945, kierowana początkowo przez prof. Kazimierza Wodzickiego, a od połowy 1940 r. przez doc. Jana Hulewicza, udzielała wsparcia materialnego i finansowego polskim naukowcom, literatom, dziennikarzom i artystom znajdującym się zarówno w okupowanym kraju, jak i na obczyźnie¹¹⁹. Począwszy od 1942 r. FKN objął swoją opieką polskie środowiska intelektualne na Bliskim i Środkowym Wschodzie. Indywidualną pomoc finansową w formie jednorazowych zapomóg na wykonanie określonych prac naukowych i związanych z nimi wydatków bądź w formie regularnie wypłacanych co miesiąc stypendiów otrzymywali: prof. Kazimierz Rouppert, prof. Stanisław Kościakowski, prof. Alfred Laškiewicz, prof. Stanisław Świaniewicz, prof. Zygmunt Klemensiewicz, prof. Cezaria Jędrzejowiczowa, doc. Łukasz Kurdybacha, doc. Stanisław Krystyn Zaremba, prof. Jan Kamiński, doc. Kazimierz Grzybowski, doc. Leon Koczy, doc. Włodzimierz Hagemajer, dr Franciszek Machalski, dr Stefan Krupko, dr Augustyn Steffen-Wojciechowski, dr Tadeusz Paszkowski, dr Józef Handelsman, dr Edward Kostka, dr Jakub Mackiewicz, dr Włodzimierz Stępniewski, dr Karol Leon Aprill, dr Wiktor Weintraub, dr Roman Brandstaetter, dr Tadeusz Dzieduszycki, prof. Zofia Godlewska, mgr Seweryna Grabianka, dr Joachim Wilhelm Hirschberg, mgr Stanisław Janicki, mgr Antoni Kotiużyński, mgr Czesław Horsin, mgr Jerzy Kędzierski, mgr Stefan Legeżyński, mgr Stanisław Marczyński, mgr Stanisław Paszkiewicz, mgr Jakub Szpilfogel, mgr Adam Bursa, mgr Melchior Wańkiewicz, Teodor Parnicki¹²⁰. Ponadto wsparcie finansowe i stypendia FKN otrzymywali także literaci, aktorzy i artyści, m. in.: Władysław Broniewski, Zdzisław Broncel, Hanka Ordonówna, Ludmiła Błotnicka, Alicja Drwęcka, Tadeusz Terlecki, Edward Matuszczak, Ewa Mieroszewska, Wojciech Wojtecki-Wasilewski, Maria Petry Radwańska, Zygmunt Kowalewski, Egga von Haardt-Brodnicka, Maria Bar, Hanna Kanel, Józef Zych, Janusz Wedow, Wlastimil Hofman¹²¹. Ogółem indywidualną pomoc FKN otrzymywało 76 osób, w tym 38 osób zajmujących się pracą naukową. Wydatki na indywidualną pomoc naukową prze-

¹¹⁸ J. Draus, R. Terlecki, *op. cit.*, s. 25.

¹¹⁹ T. Sulimirski, *Fundusz Kultury Narodowej 1939—1946*, „Nauka Polska na Obczyźnie 1939—1960”, Londyn 1961, z. 3, s. 50—51; J. Hulewicz, *Działalność Funduszu Kultury Narodowej w dziedzinie pomocy dla kraju (1940—1945)*, „Studia i Materiały z Dziejów Nauki Polskiej”, Seria A, z. 12, Warszawa 1968, s. 336.

¹²⁰ AIPMS, MWRiOP, Fundusz Kultury Narodowej. Naukowcy, literaci, i artyści polscy w Palestynie. Akta osobowe (1943—1945), sygn. A—19 II/17, 18, 19.

¹²¹ *Ibidem*.

znaczane na Bliski Wschód w 1944 r. wynosiły 2870 Ł, a w 1945 r. — 3500 Ł¹²². Ponadto FKN subwencjonował także działalność instytucji naukowych. W Palestynie regularnie pokrywane były wydatki związane z działalnością Towarzystwa Przyrodników im. Kopernika i Polskiej Stacji Biologicznej. W Iranie natomiast subwencjonowane było Towarzystwo Studiów Irańskich¹²³.

Niezależnie od działalności polskich placówek naukowych, spośród których tylko WKN w Palestynie i Instytut Polski w Bejrucie kształcili polskich studentów, młodzież polska studiowała na uniwersytetach obcych w Libanie, Palestynie, a od 1946 r. w Egipcie. Głównym centrum studiów polskiej młodzieży był Bejrut, gdzie funkcjonowały 2 międzynarodowe uniwersytety: Uniwersytet Amerykański, założony w 1866 r. przez metodystów jako szkoła misyjna, a ówczesnie będący prywatną uczelnią podlegającą Uniwersytetowi Stanowemu Nowy Jork; oraz francuski katolicki Uniwersytet Św. Józefa, powstały w 1848 r., którego współzałożycielem był polski jezuita o. Maksymilian Ryłło¹²⁴. Dzięki zabiegom polskich władz konsularnych w Jerozolimie i Bejrucie oraz dzięki życzliwości rektorów obu uniwersytetów prof. Bayarda Dodge'a (z Uniwersytetu Amerykańskiego) i o. Viktora Pruret SJ, a następnie o. Bonnet-Eymard SJ (z Uniwersytetu Św. Józefa), którzy honorowali dyplomy naturalne polskich szkół, a także zaliczali przedwojenne okresy studiów na uczelniach polskich, młodzież polska mogła kształcić się na tychże uniwersytetach.

Już w listopadzie 1941 r. 9 absolwentów Gimnazjum i Liceum w Tel-Awiiw podjęło I rok nauki w Junior College przy Uniwersytecie Amerykańskim¹²⁵. W następnym roku akad. 1942/1943 tenże Uniwersytet przyjął dalszych 22 maturzystów z Palestyny.

Począwszy od roku akad. 1943/1944 Polacy studiowali także na Uniwersytecie Francuskim. Wówczas oprócz absolwentów polskich szkół cywilnych na obu uniwersytetach bejruckich pojawili się również maturzyści Junackiej Szkoły Kadetów i Szkół Młodszych Ochotniczek, a także żołnierze odkomenderowani celem ukończenia rozpoczętych przed wojną studiów, m. in. wspomniana wcześniej 16-osobowa grupa polskich kleryków¹²⁶.

Po zakończeniu działań wojennych w 1945 r. liczba Polaków studiujących w Bejrucie osiągnęła szczytową liczbę 264 studentów (w roku akad. 1945/46). Na uniwersytetach amerykańskim i francuskim studio-

¹²² T. Sulimirski, *op. cit.*, s. 54.

¹²³ AIPMS, MWRiOP, Fundusz Kultury Narodowej 1940—1944, sygn. A—19 II/37; AIPMS, MWRiOP, Towarzystwo Studiów Irańskich — sprawozdania kasowe do FKN w Londynie, sygn. A—19 II/136.

¹²⁴ J. S. Bystroń, *Polacy w Ziemi Świętej, Syrii i Egipcie, 1147—1914*, Kraków 1930, s. 153; S. Kościałkowski, *Polacy a Liban...*, s. 155.

¹²⁵ AIPMS, MWRiOP, Pismo MSZ do gen. Hallera, 29 XI 1941, sygn. A—19 II/14.

¹²⁶ AIPMS, MWRiOP, Uniwersytety w Bejrucie, sygn. A—19 II/115.

wało wówczas 243 polskich studentów: 143 na Uniwersytecie Francuskim i 100 na Uniwersytecie Amerykańskim, w tym 3 studentów podjęło naukę w Wyższej Szkole Literatury, będącej autonomicznym wydziałem Uniwersytetu Amerykańskiego¹²⁷. Ponadto po objęciu w 1945 r. katedry malarstwa w Libańskiej Akademii Sztuk Pięknych w Bejrucie przez prof. Antoniego Markowskiego, dzięki życzliwości rektora tej uczelni prof. Alexis Boutres'a, 21 Polaków podjęło studia artystyczne. M. in. pod kierunkiem prof. Markowskiego kontynuowali studia: Józef Galuba, były student prof. Pękalskiego w ASP w Warszawie, Stanisław Frenkiel, studiujący przed wojną u prof. Sichulskiego w ASP w Krakowie, i Maria Joczówna, była studentka na Wydziale Sztuk Pięknych w Wilnie¹²⁸.

Z chwilą rozpoczęcia ewakuacji ludności cywilnej i wojska z Palestyny i Libanu w 1947 r. liczba studiującej młodzieży znacznie się zmniejszyła.

Ogółem w latach 1941—1950 na uczelniach bejruckich studiowało ponad 400 Polaków, a około 200 studia ukończyło. Najwięcej polskich studentów uczyło się na takich kierunkach, jak medycyna, farmacja, dentystyka, pielęgniarstwo, handel, inżynieria, nauki polityczne i historia¹²⁹.

Rok akademicki	Ogólna liczba polskich studentów w Bejrucie
1941/42	9
1942/43	22
1943/44	110
1944/45	163
1945/46	264
1946/47	225
1947/48	131
1948/49	48
1949/50	10

Źródło: Ks. K. Kantak, *Dzieje uchodźstwa polskiego w Libanie 1943–1950*, Bejrut 1955, s. 106.

Opiekę nad młodzieżą studiującą w Bejrucie sprawował Konsulat RP (od 1 sierpnia 1944 r. Poselstwo RP), w którego ramach funkcjonował dział studencki, kierowany przez p. Jabłońską i podległy radcy Poselstwa Leonowi Czosnowskiemu, a od połowy 1946 r. sekretarzowi Poselstwa Michałowi Tyszkiewiczowi.

¹²⁷ AIPMS, MWRiOP, Sprawozdanie okresowe 1 VII—31 XII 1945. Dział Oświaty Delegatury ITC w Jerozolimie, sygn. A—19 III/14.

¹²⁸ „Pion”. Miesięcznik Polskiej Młodzieży Akademickiej na Środkowym Wschodzie, Bejrut, nr 2, 19 IV 1946.

¹²⁹ Ks. K. Kantak, *Studenci polscy w Bejrucie*, „Wiadomości Polskie”, Paryż—Londyn 1959, nr 401.

W 1947 r. dział studencki przemianowany został w Referat Szkół Wyższych Poselstwa na czele z Michałem Tyszkiewiczem¹³⁰. Wszyscy studenci cywilni otrzymywali z Poselstwa zasiłek uchodźczy, a studenci wojskowi wynagrodzenie za służbę wojskową. Ponadto Poselstwo opłacało czesne i wydatki związane z zakupem pomocy naukowych, powielania skryptów itp. Do połowy 1946 r. fundusze te pochodziły z budżetu MWRiOP w Londynie (Liban utrzymywał stosunki z polskim rządem emigracyjnym w Londynie do 1956 r.), a następnie Tymczasowego Komitetu Skarbowego dla Spraw Polskich (Interin Treasury Committee for Polish Questions), utworzonego po uznaniu przez rząd Wielkiej Brytanii 5 lipca 1945 r. Tymczasowego Rządu Jedności Narodowej w Warszawie. Od połowy 1947 r., po uchwaleniu przez parlament brytyjski 27 marca 1947 r. ustawy pod nazwą *Polish Resettlement*, finanse pochodziły od Komitetu dla Spraw Oświaty Polaków w Wielkiej Brytanii, który powstał w następstwie tej ustawy¹³¹. Oprócz tego Poselstwo RP prowadziło dla studentów lektoraty języka francuskiego i angielskiego, a także wykorzystując polskich naukowców skupionych w Instytucie Polskim organizowało dla studiujących nauki ścisłe lekcje doształcające z matematyki, fizyki, chemii, prowadzone przez doc. Stanisława Zarembę i dr. Jana Namysłowskiego. Radą i pomocą studentom służyli także prof. Stanisław Kościółkowski i ks. Kamil Kantak¹³².

Życie kulturalne polskich studentów organizowało początkowo Koło Studentów Polskich, a od 12 listopada 1944 r. Bratnia Pomoc Studentów Polskich. Organizacja ta zrzeszała większość polskich studentów, w tym także kleryków, którzy na przynależność do niej otrzymali zgodę ks. biskupa Józefa Gawliny. Pierwszy zarząd Bratniaka ukonstytuował się w następującym składzie: Rościśław Bagajewicz (prezes), Adam Bułhak i Bolesław Rędzisz (wiceprezesi), W. Kędziński (sekretarz), O. Chodorowski (skarbnik), J. Rucińska (sekcja propagandy), ks. Władysław Rubin (sekcja naukowa), D. Długajówna (sekcja gospodarcza), Mikrowiczówna (sekcja samopomocowa) i Roman Jakubski (sekcja towarzyska). Kuratorem tej organizacji był poseł dr Zygmunt Zawadowski, a kapelanem nowo wyświęcony ks. Franciszek Zaorski¹³³. W kwietniu 1945 r. Bratniak zorganizował w Bejrucie w sali kina „Opera” festiwal polski, w czasie którego koncertowali polscy artyści, m. in. Pruszyńska, S. Peczora, Tadeusz Zaufal, J. Petersburski i Stanisław Ursztein, oraz zespoły taneczne Szkoły Młodszych Ochotniczek z Nazaret. Koncert ten powtórzony został w auli Uniwersytetu Amerykańskiego, a później w Damaszku¹³⁴.

¹³⁰ Polska służba zagraniczna po 1 września 1939 r., Londyn 1954, s. 57.

¹³¹ Ks. K. Kantak, *Dzieje uchodźstwa...*, s. 108; T. Grodyński, *Statystyka studentów polskich na uczelniach wyższych polskich i obcych 1940—1960*, „Nauka Polska na Obczyźnie 1939—1960”, Londyn 1961, t. 3, s. 36.

¹³² Ks. K. Kantak, *Dzieje uchodźstwa...*, s. 106.

¹³³ „Myśl Polska na Wschodzie”, Jerozolima, nr 13, grudzień 1944.

¹³⁴ „Junak”. Dwutygodnik dla młodzieży, Palestyna, nr 7(30), 15 V 1945.

Po rezygnacji Rościśława Bagajewicza z funkcji prezesa zarządu w 1946 r. Bratniakiem (od 1947 r. Oddział Libański Zrzeszenia Studentów Polskich za Granicą z siedzibą w Londynie) kierowali kolejno: Schmidt, Sławiński, Bolesław Rędzisz, K. Korolewska i Słowikowski. Od 1947 r. kuratorem był prof. Stanisław Kościalkowski, a kapelanem (od 1949 r.) ks. Michał Wilniewicz¹³⁵. Organem prasowym Bratniej Pomocy był „Pion”, wydawany nieregularnie od marca do października 1946 r. i redagowany przez kolegium w składzie: Waclaw Koc (redaktor), Bolesław Rędzisz, Zbigniew Krol, Jadwiga Bunikiewicz, Krystyna Eichler, Zofia Sukiennik, Stanisław Jukowicz, Roman Jakubski, Stanisław Frenkiel (redaktor graficzny) i Zbigniew Rzadkiewicz¹³⁶.

Drugim ośrodkiem polskiej młodzieży studiującej był Uniwersytet Hebrajski w Jerozolimie. Pierwsi studenci w tej uczelni pojawili się w 1941 r.¹³⁷ Były to 3 maturzystki Gimnazjum i Liceum w Tel-Awiiwie pochodzenia żydowskiego, gdyż Uniwersytet ten przyjmował głównie studentów żydowskich¹³⁸. Kolejna grupa polskich studentów przyjęta została w 1944 r. Byli to: Maria Bakenroth, Naftali Grunbaum, Regina Fish, Hanna Kopczewska, Fanny Rosenfeld, Stella Tchorzówna, Dwora Flinker, Józef Frenkiel, Maria Fuchs i Irena Mackiewicz¹³⁹. Po zakończeniu wojny w 1945 r. znacznie zwiększyła się liczba polskich studentów w Jerozolimie. W roku akad. 1945/1946 zapisało się 15 nowych studentów, a w roku 1946/1947 dalszych 12¹⁴⁰.

Oprócz Uniwersytetu Hebrajskiego polscy maturzyści studiowali w Politechnice w Haifie, a w 1945 r. 4 osoby wstąpiły do Seminarium Duchownego Rzymskokatolickiego w Betlejem. Ponadto 3 studentów w 1945 r. podjęło studia na Uniwersytecie Fuada I w Kairze¹⁴¹.

JAN DRAUS

POLISH SCIENTIFIC CENTRES IN NEAR AND MIDDLE EAST
IN THE YEARS 1941—1950

Summary

The outbreak of the war in 1939 was the direct cause the Polish war emigration came into existence. From December 1939 some of the Polish refugees who found their asylum in Roumania and Hungary got through Turkey to Lebanon and next

¹³⁵ Ks. K. Kantak, *Dzieje uchodźstwa...*, s. 113—116.:

¹³⁶ „Pion”, Bejrut, nr 2, 19 IV 1946.

¹³⁷ N. Bentwich, *The Hebrew University of Jerusalem 1918—1960*, London 1965, s. 116.

¹³⁸ *L'Université Hébraïque de Jerusalem*, Jerusalem 1946, s. 10.

¹³⁹ AIPMS, MWRiOP, Studenci polscy na Uniwersytecie Hebrajskim, sygn. A—19 II/119.

¹⁴⁰ AIPMS, MWRiOP, Sprawozdanie okresowe 1 I—31 III 1946. Dział Oświaty Delegatury ITC w Jerozolimie, sygn. A—19 III/11.

¹⁴¹ *Ibidem*; AIPMS, MWRiOP, Prof. Z. Klemensiewicz, Uwagi w sprawie studentów wyższych młodzieży polskiej na Środkowym Wschodzie, sygn. A—19 II/47.

to Palestine. The mass emigration of Poles from the Balkan countries through Turkey, Greece and Yugoslavia to Near East started in September 1940 and lasted till the end of June 1941. The territory of settlement of Polish refugees, among whom scientists were quite big percentage, was Palestine. It was there that the first Polish scientific institute was promoted in October 1941. It was called Higher Scientific Courses in Palestine. The initiator of the establishment was Professor Kazimierz Ruppert of the Jagellonian University. There functioned economic and law studies, commercial studies, and humanistic and natural studies. The students were graduates from the Polish Gimnazjum and Liceum (6-year secondary school) in Tel-Aviv. Higher Scientific Courses were continued in Tel-Aviv and Jerusalem till October 1944.

Another Polish scientific institute in Palestine was the Nicolaus Copernicus Society of Naturalists. It was promoted in Tel-Aviv in November 1941 on the initiative of Professor Ruppert. In January 1942, a branch of the Society was set up in Jerusalem. The top achievement of the Society was founding the Polish Biological Station in Tel-Aviv in January 1943 and the Biological Station at Meadi near Cairo in Egypt in April 1945. Polish scientists and farmers that were scientific workers before the war assembled at the Society and Biological Stations. They published the results of their research works in the papers such as "Cosmos", "Universe", "Nature". Besides, the Society published also scientific books. Apart from research, the Society carried on its intensive educational activity in all Polish agglomerations in Palestine. It was active till 1947, when the Poles evacuated in masses to Great Britain.

The evacuation of General Anders's Army from the Soviet Union to Iran in 1942, and 40 thousand Polish civil refugees together with them, among whom 0,6% were Polish scientists, made the beginning of the development of Polish science on that territory. In the years 1942—1945, there existed Society of Iranian Studies in Teheran, instituted on the initiative of a group of professors of the Stefan Batory University in Vilna, namely Wiktor Sukiennicki, Czesław Czarnocki, Stanisław Swianiewicz, Stanisław Kościałkowski; Prof. Zygmunt Klemensiewicz of Lvov Technical University and ass. Prof. Stanisław Zaremba of the Jagellonian University. The scientific and research work of the Society was carried on in humanistic, law, economic, medical, and natural and mathematical sections. Results of research works of the sections were published in "Iranian Studies" and also in form of booklets and books. The Chairman of the Board and Scientific Council of the Society was Professor Stanisław Kościałkowski.

After the Polish refugee centres in Iran were closed down, the majority of the scientists of the Society were evacuated to Lebanon and Palestine. In April 1945, Prof. Stanisław Kościałkowski, so to say, reactivated Society of Iranian Studies on that territory on the initiative of the Ministry of Religions and Public Education in London. He started in Beirut Polish Institute of Studies of Near and Middle East. Before the end of 1945 the name was changed to Polish Institute in Beirut. Next, the Institute became a branch of Polish Scientific Institute in America, with the seat in New York. Besides research carried on in orientalist and economic sections, in the years 1946—1948 Polish Institute organized Polish Studies for students of Polish origin who studied in Beirut universities, in 1946—1947—Economic Studies, in 1947—1948—Polish Law Studies, in 1947—1949—Polish School of Painting and Drawing, in 1947—1948—Polish School of Printing Industry. The organ of Polish Institute directed by Prof. S. Kościałkowski till July 1950 was Beirut Portfolio.

In 1942 new scientific institutes were established in Palestine on the initiative of Professor Stanisław Kot, the Minister of State for Polish Affairs in Near East.

They were Centre of Information in the East and, within it, Bureau of Studies of Near and Middle East. The Bureau carried on the research in the sphere of political and economical problems of the countries of Near East and also orientalist studies in the field of history, ethnography, etc. The director of the Bureau was Professor Stanisław Swianiewicz, who had come from Teheran, and starting in 1944 — Professor Cezaria Boudouin de Courtenay—Jędrzejewiczowa. After Bureau of Studies was closed down in 1945, on the base of it Polish Humanistic Scientific Institute was promoted, with the seat in Jerusalem. It became a branch of Polish Scientific Institute in New York from 1946, was directed by Prof. Cezaria Jędrzejewiczowa and stopped its activity in 1947.

In the years 1943—1946, Theological Seminary of Józef Gawlina, the field-bishop, was active in Theological Department of the Saint Joseph French University administered by the Order of the Jesuits in Beirut. The Seminary students were 13 seminarists on leave from General Anders' Army and 3 Franciscan alumni who were staying as refugees in Palestine. After they were graduated from the University, all of them were ordained. One of them was Władysław Rubin, the present Cardinal. The rector of the Theological Seminary was priest Aleksander Góralik, and from October 1943 priest Prof. Kamil Kantak.

Polish science in Near and Middle East owes its intensive activity to the National Culture Fund. That government department, directed first by Prof. Kazimierz Wodzicki and from the middle of 1940 by ass. prof. Jan Hulewicz, came to the assistance of not only scientific institutions but also offered individual scientists temporary or permanent research grants.

Apart from the activity of the above-mentioned Polish scientific institutes on that territory, young Poles studied in foreign universities in Beirut, Jerusalem and Cairo. Beirut was the main centre of studies for Poles. They studied there in American University, the Saint Joseph French University and Lebanon Academy of Fine Arts. In the Years 1941—1950 in Beirut were over 400 Polish students in higher schools. Young Polish people of Jewish origin studied in Hebrew University in Jerusalem and Technical University in Haifa. Besides, since 1945 there were several Polish students in universities in Fuada and Cairo and in Theological Roman-Catholic Seminary in Bethlehem.

The functioning of Polish scientific institutes in Near and Middle East and on other territories the Polish war-emigration lived, is the evidence that there was Polish fight for independence, that it was continued, and that way Poles were getting ready to live in independent, though destroyed by the invaders, Poland.

Translated by Elżbieta Nawrocka-Berezowska

ЯН ДРАУС

ПОЛЬСКИЕ НАУЧНЫЕ ЦЕНТРЫ НА БЛИЖНЕМ И СРЕДНЕМ ВОСТОКЕ В 1941—1950 ГОДЫ

Содержание

Начало войны 1939 года было непосредственной причиной образования польской военной эмиграции. Часть польских беженцев, которая нашла убежище в Румынии и Венгрии, начиная с декабря 1939 года пробиралась через Турцию и Ливан, а затем в Палестину. Массовая эмиграция поляков из балканских стран на Ближний Восток через Турцию, а также

Грецию и Югославию, началась в сентябре 1940 г. и продолжалась до конца июня 1941 г. Местом поселения польских беженцев, среди которых был значительный процент ученых, была Палестина. И именно здесь в октябре 1941 г. возникло первое польское научное учреждение — Высшие научные курсы в Палестине (*Wyższe Kursy Naukowe*). Инициатором Высших научных курсов был профессор Ягеллонского университета Казимеж Роупперт. В рамках Высших научных курсов функционировали Экономико-юридические, коммерческие и гуманитарно-естествоведческие курсы (*Studium ekonomiczno-prawne, handlowe i humanistyczno-przyrodnicze*). Слушателями этих курсов были выпускники Польской гимназии и Польского лицея в Тель-Авиве. Высшие научные курсы действовали в Тель-Авиве и в Иерусалиме до октября 1944 г.

Вторым польским научным учреждением в Палестине было Общество естествоведов им. Николая Коперника (*Towarzystwo Przyrodników im. Mikołaja Kopernika*), которое образовалось в Тель-Авиве в ноябре 1941 года, по инициативе проф. Казимежа Роупперта. В январе 1942 года было основано отделение этого Общества в Иерусалиме. Самым выдающимся достижением Общества естествоведов была организация в январе 1943 года Польской биологической станции в Тель-Авиве (*Polska Stacja Biologiczna*), а в апреле 1945 года Биологической станции в Маади, около Каира, в Египте. Собранные вокруг Общества и Польских биологических станций польские естествоеды и специалисты по сельскому хозяйству, довоенные научные сотрудники, результаты своих исследований печатали на страницах журналов: «Космос», «Вселенная» („*Wszechświat*”), «Природа» („*Przyroda*”). Кроме того, Общество издавало также книжки научного характера. Не ограничиваясь рамками научных исследований, Общество проводило очень активную просветительную деятельность во всех польских эмиграционных центрах в Палестине. Оно функционировало до 1947 года, т. е. до момента массовой эвакуации поляков в Великобританию.

Эвакуация армии ген. Андерса из СССР в Иран в 1942 г., а вместе с ней около 40 тысяч польских беженцев — штатских лиц, среди которых 0,6% составляли польские ученые, положила начало развитию польской науки на этой территории. В 1942—1945 г. функционировало в Тегеране Общество научных исследований Ирана (*Towarzystwo Studiów Irańskich*) организованное по инициативе группы профессоров из Виленского университета им. Стефана Батория: Виктора Сукеницкого, Чеслава Чарноцкого, Станислава Сьвяневича, Станислава Косьцялковского, а также профессора Зыгмунта Клеменевича из Львовского политехнического института (*Politechnika Lwowska*) и доц. Станислава Зарембы из Ягеллонского университета. Научно-исследовательская деятельность Общества научных исследований Ирана проводилась в секциях: гуманитарной, юридической, экономической, медицинской и естественноматематической. Результаты исследований этих секций печатались на страницах «Иранских научных исследований» („*Studia Irańskie*”), а также в форме брошюр и книжек. Председателем правления и ученого совета Общества научных исследований Ирана был профессор Станислав Косьцялковски.

После ликвидации польских эмиграционных центров в Иране, большинство ученых было эвакуировано в Ливан и Палестину. На ливанской почве в апреле 1945 г. проф. Станислав Косьцялковски, по инициативе Министерства вероисповеданий и народного просвещения в Лондоне как будто восстановило деятельность Общества научных исследований Ирана, образуя в Бейруте Польский институт научных исследований Ближнего и Среднего Востока, (*Polski Instytut Studiów Bliskiego i Środkowego Wschodu*), который к концу 1945 г. изменил свое название на Польский институт в Бейруте, становясь одновременно филиалом Польского научного института в Америке, с местопребыванием в Нью-Йорке. Польский институт, кроме научных исследований, которые проводились в востоковедческой и экономической секциях, организовал Полонистическую студию (*Studium Polonistyczne*) (1946—1948) для польских студентов обучающихся в бейрутских университетах, Экономическую студию (*Studium Ekonomiczne*) (1946—1947), Студию польского права (*Studium Prawa Polskiego*) (1947—1948), Польскую школу живописи и рисования (*Polska Szkoła Malarstwa i Rysunku*) (1947—1949), а также Польскую школу полиграфической промышленности (*Polska Szkoła Przemysłu Poligraficznego*) (1947—1948). Печатным органом Института, издаваемым

до июля 1950 г. и находящимся под руководством проф. Станислава Косыцялковского, была «Бейрутская папка» („TeKa Bejrucka”).

В 1942 году наступило также развитие новых научных учреждений в Палестине. По инициативе министра по польским вопросам на Ближнем Востоке проф. Станислава Кота, был образован в Иерусалиме Информационный центр на Востоке (Centrum Informacji na Wschodzie), а в его рамках Бюро научных исследований Ближнего и Среднего Востока (Biuro Studiów Bliskiego i Środkowego Wschodu). Заведующим этого Бюро, которое вело научные исследования по вопросам политического и хозяйственного характера относительно стран Ближнего Востока, а также востоковедческие изучения, между пр. из области истории, этнографии, был прибывший из Тегерана проф. Станислав Свьяневич, а начиная с 1944 года проф. Цезария Бодуэн де Куртенэ-Енджеевич. После ликвидации Бюро научных исследований Ближнего и Среднего Востока в 1945 г., на основе его образовался Польский гуманитарный научный институт (Polski Humanistyczny Instytut Naukowy) с местопребыванием в Иерусалиме, являющийся, начиная с 1946 ягода, филиалом Польского научного института в Нью-Йорке. Польский гуманитарный научный институт, которым руководила проф. Цезария Енджеевич, прекратил свою деятельность в 1947 году.

В 1943—1946 гг. действовала в Бейруте, при теологическом факультете Французского университета им. св. Иосифа, находящегося в ведении ордена иезуитов, Духовная семинария полевого капеллана — епископа Юзефа Гавлины. В этой Духовной семинарии обучалось 13 семинаристов, получивших отпуск в армии ген. Андерса, а также трех воспитанников духовного училища францисканцев — беженцев, которые находились в Палестине. После окончания обучения, все семинаристы были рукоположены в священники, а в числе их находился и Владыслав Рубин, в настоящее время — кардинал. Ректором Духовной семинарии был ксендз Александр Гуралик, а с октября 1953 г. — ксендз проф. Камиль Кантак.

Польская наука на Ближнем и Среднем Востоке, проявившаяся такой оживленной деятельностью, в большой степени обязана этим Фонду национальной культуры. Это правительственное учреждение, находившееся первоначально под управлением проф. Казимежа Водзицкого, а с половины 1940 г. доц. Яна Гулевича, оказывало поддержку, в виде материальных и денежных пособий, не только научным учреждениям, а также индивидуальным научным сотрудникам, в форме временных, или же постоянных стипендий.

Независимо от деятельности вышеупомянутых польских научных центров на данной территории, польская молодежь обучалась в местных университетах в Бейруте, Иерусалиме и Каире. Главным центром получения образования поляками был Бейрут, где они учились в Американском университете, Французском университете им. св. Иосифа и Ливанской академии художеств. В 1941—1950 годы в высших бейрутских учебных заведениях обучалось свыше 400 поляков. Польская молодежь еврейского происхождения обучалась в Древне-еврейском университете в Иерусалиме, а также в Политехническом институте в Хайфе. Кроме того, с 1945 г. несколько человек обучалось в университете Фуада I и в Каире, а также в Духовной римско-католической семинарии в Вифлееме.

Деятельность польских научных учреждений на Ближнем и Среднем Востоке, а также на других территориях, на которых оказалась польская военная эмиграция — это свидетельство существования и преемственности традиции борьбы поляков за независимость, это подготовка к жизни в независимой Польше, разоренной оккупантом.

Перевела К. Клёша